

સ્વરાજ્ય લેખમાળા: નં ૩૨.

હંગેરીમાં અહિંસાત્મક અસહકારનો

વિજય.

139

શ્રીયુત વીલ્હલ્મ્મર્થ ક્વેરલ્મર્થ પટેલના

(ધી ઇન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસના સંત્રી)

અંગ્રેજી નિબંધનો અનુવાદ.

—10.—

સ્વરાજ્ય સભા,

મસજીદ ખંદર રોડ, માંડવી

મુંબઈ.

પ્રત ૮,૦૦૦] કિંમત ચાર આના. [નવેમ્બર, ૧૯૨૦]

૮-૧૨૮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંઘ

૧૪૯૩૨:૨૪.૬ ૧૧૮

છાપનાર:—શ્રીધર વિષ્ણુ કામત, તત્ત્વવિવેચક પ્રેસ, ખેતવાડી
બેક રોડ, મુંબઈ.

પ્રગટ કરનાર:—ઉમર સોબાની, ૩૦૫-૬ મસજીદ બાંદર રોડ,
મોડી, મુંબઈ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૧૯

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રંગેશીની અરિસ્ટોફાનિસ ૨-૧૧૮૫૩

અ.સ.૨૭.૨૦૦ વિજય

વિષય

લ ૪૬૩૨ : ૨૪.૬

હંગેરીમાં અસહકારની ચળવળ.

મિત્રો, હંગેરીના ઇતિહાસમાંથી અસહકારનો ઉત્કૃષ્ટ દર્શાવતો આપણને મળી આવે છે. અસહકારનો આ પ્રસંગ પહેલો હતો, અને તે સંપૂર્ણરીતે ક્ષતેહમંદ નીવડ્યો હતો. આપરલેડમાં અત્યારે ચાલી રહેલી સિનદિનની ચળવળ આ પ્રસંગને આભારી છે. “આયરીશ રિપબ્લિક” ના ઉપ-પ્રમુખ આર્થર ગ્રિફિથ્સે “રજરક્શન ઓફ હંગેરી” — “હંગેરીનો પુનર્જન્મ” — નામનું પુસ્તક લખ્યું છે, અને આ પુસ્તકના અભ્યાસનાં પરિણામે સિનદિનની ચળવળ જન્મી છે.

હંગેરીની અસહકારની ચળવળ સમજવા સારૂ આપણે ઇ. સ. ૧૭૧૮ ની સાત પછીના ઇતિહાસ ઉપર નજર કરવી જોઈશે. ૨૦૦ વર્ષ સુધી ટર્કોએ ઓસ્ટ્રિયન અને હંગેરિયન પ્રજા ઉપર રાજ્ય કર્યું; પરંતુ આ બંને પ્રજાએ સાથે મળી ૧૭૧૮ માં ટર્કોને હરાવ્યા, અને પછી ઓસ્ટ્રિયા અને હંગેરીએ પોતાના હક અને સ્વતંત્રતા જાળવી લાગીદારી કરી અને બંને દેશે એક શહેનશાહને કબુલ રાખ્યો. પરંતુ રાજમંડળ ઓસ્ટ્રિયાના પાટનગર વાયનામાં રહેતું અને હંગેરીનો અમીરવર્ગ રાજમંડળના સંગમાં પડ્યો પાથર્યો રહેતો હોવાથી રાષ્ટ્રીયાભિમાન ગુમાવી બેઠો. વખત જતાં ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહો હંગેરીના હક્કો ધીમે ધીમે ગળા જવા લાગ્યા અને હંગેરીની ભાષા અને રાષ્ટ્રીય વ્યક્તિત્વ દાબી દેવાનો પ્રયત્ન રચવા લાગ્યા.

હંગેરીને ઓસ્ટ્રિયાની સત્તામાંથી છોડાવવા છુપું કાવતું રચાયું, પરંતુ તે પકડાઈ ગયું; તેના નેતાઓમાંથી કેટલાકને દેહાંત દેડ દેવામાં આવ્યો, અને કેટલાકને કારાગૃહમાં પુરવામાં આવ્યા. હંગેરી થોડાક વખત સુધી ઓસ્ટ્રિયન સત્તાને પાછું તાબે થયું.

છતાં કેટલાક આદર્શપ્રિય જનો હંગેરીને રાફ કરવાના વિચારને વળગી રહ્યા, અને જ્યારે ઓસ્ટ્રિયન શહેનશાહે હંગેરી પાસે લશ્કરની માગણી કરી ત્યારે લોકોમાં સ્વતંત્રતાનો ભાવ ફરી જાગૃત થયો અને તેઓએ શહેનશાહની સત્તા માન્ય રાખવા કે હુકમ બજાવવા ના પાડી. તેઓએ કહ્યું: ‘જ્યાં સુધી હંગેરીનો રાજ્ય રાજ્યબંધારણને વળગી રાજ્ય કરશે ત્યાં સુધી હંગેરીના રાજાને અને તેને જ અમે વફાદાર રહીશું. હંગેરી ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહને વફાદાર રહેવા બંધાયેલી નથી. હંગેરીની ડાયટ (હંગેરીની પારલામેન્ટ) બોલાવો, અને લશ્કર આપવા ન આપવાનો નિશ્ચય ડાયટને કરવા દો.’”

લશ્કરને લગતી આ લડત પાંચ વર્ષ લગણુ ચાલી. અંતે શહેનશાહ ફ્રાંકને ડાયટ બોલાવવાની ફરજ પડી. ૧૧ વર્ષ પછી ડાયટ પહેલીવાર મળી.

ડાયટની બેઠકના આરંભમાં જ એવા એક બનાવ બન્યો કે જોને લીધે ઓસ્ટ્રિયા અને હંગેરીમાં ભારે ખળભળાટ ઉત્પન્ન થયો. કાઉન્ટ ઝેચનાઈ નામના એક મહા ધનાઢ્ય હંગેરીયને ડાયટ આગળ હંગેરી ભાષામાં ભાષણ કર્યું. વાયનામાં રહેવાથી સ્વદેશાભિમાન ગુમાવી બેઠેલા ખીન્ન અમીરોએ તેને સમજાવ્યો, અને તેણે લીધેલું પગલું જીવાનીના આવેશનાં પરિણામે લેવાયલું ઠરાવ્યું. (કાઉન્ટની ઉંમર આ વખતે ૩૪ વર્ષની હતી.) પરંતુ ખીન્ને પ્રસંગે પણ કાઉન્ટે નચિતાઈથી તેમ જ કર્યું. આ પ્રસંગનું વર્ણન કરતાં આર્થર ગ્રિફિથસ લખે છે:

“ક્ષણભર આ જીવાન અમીર સભાની વચ્ચે શાંતિથી ઉભો રહ્યો, અને પછી તેણે સલાહદેનારાઓના નેતા તરફ નજર રાખી બોલ્યું શરૂ કર્યું, અને બધાની અન્યથા વચ્ચે તેણે ધીમેથી હંગેરિયન શબ્દો અને વાક્યો ઉચ્ચારવા માંડ્યાં. ચક્રિત થયેલા અને પોતાની ધારણામાં ઠગાયેલા અમીરો આભા બની ગયા; અને વિજય અને ઉદ્ધાસના ભાવથી ભરપૂર બનેલા તેનો સ્વર ઉચો

જવા લાગ્યો અને આખા ખંડમાં ગાજી રહ્યો. પ્રજાની તિરસ્કૃત અચેક્ષી ભાષામાં તેણે હંગેરીનાં દુઃખની કહાણી કહી અને તેનીજ સાથે હંગેરીના પુનરુદ્ધારનું ભવિષ્ય ભાખ્યું. તેણે બોલવું બંધ કર્યું ત્યારે વૃદ્ધ જનો તો ડંગળ થઈ ગયા; પરંતુ જીવાન અમીરોનો અંતરદીપ પ્રગટી ઉઠ્યો, અને તેઓએ જયધ્વજને મળવી મુક્યો.

એચેનાઇએ અખત્યાર કરેલ માર્ગ પ્રજાજને વધાવી લીધો, પરંતુ વૃદ્ધ અમીરોને તેથી આઘાત પહોંચ્યો. એચેનાઇ તેઓના અભિપ્રાય વિષે બેપરવા હતો. શુપચુપ તે તો પોતાની પ્રવૃત્તિ કરે ગયો.

એક દિવસ દિવાન—એ—આમમાં રાષ્ટ્રીય ભાષાનાં સંરક્ષણ વિષે ચર્ચા ચાલી રહી હતી. એચેનાઇ આ સભામાં ગયો હતો. એક સભાસદને આ ચર્ચા અર્થહીન લાગી. હંગેરિયન યુનિવર્સિટી સ્થપાયા વિના હંગેરિયન ભાષા કે હંગેરિયન શિક્ષણનો પ્રચાર તેને અસંભવિત લાગ્યો, અને આવા કાર્ય માટે ઓરિટ્રધન સરકાર કર નાખવા રબ્બ આપે એમ તેને ન લાગ્યું. બધા સભાસદોએ ખિન્ન થઈ તેની આ વાત કબુલ રાખી; પરંતુ તરત જ બીજા અપૂર્વ બનાવ બન્યો. “એચેનાઇ સભામાં બોલવા ઉઠ્યો. એક મિનિટ સભાને પોતાનું બોલવું સાંભળવાની તેણે અરજ કરી અને તે કબુલ રાખવામાં આવી. એચેનાઇએ હંગેરિયન ભાષામાં એક ટુંકુ ભાષણ કર્યું: ‘હું અમીર છું. રાષ્ટ્રીય વિધાસભા સ્થાપવા સારૂ મારી જાગીરની એક વર્ષની આખી આવક હું આપીશ.’ સભામાં ઉત્સાહ આઘ્યો. ધીન્ને પછી એકી ઉઠ્યો કે હું એક હજાર ફેલોરિન દઇશ; અને પછી, બીજા-એકે એક પછી એક મદદ કરવાની કમળા જાહેર કરી અને એકત્રિયમાં ૧,૫૦,૦૦૦ ફેલોરિન જમા થઇ અને હંગેરીની સિદ્ધા-સદા અસ્તિત્વમાં આવી.”

દેશમાં ઝેએનાઇનું નામ સંભાળાવા લાગ્યું; અને તે લોકમાન્ય નેતા થઈ પડ્યો. પરંતુ કોઈ પણ રાજકીય પક્ષના નેતા થવાની કે ઓરિટ્રયા સામે બંડ જગાડવાની તેણે ના પાડી. તેણે પોતાનું ધ્યાન શિક્ષણ, ખેતી અને ઉદ્યોગ હુમર ઉપર જ રાખ્યું. તેણે કહ્યું: “ભણાનો ઉદ્ધાર કરો. શિક્ષણ મેળવો. ખેતી ખાલવો. હુમર વધારો. તેમ કરવાથી તમે મહાન અને સ્વાયત્ત પ્રજા બનશો.”

પરંતુ ઝેએનાઇએ ઉત્પન્ન કરેલ નવાં રાષ્ટ્રીય જીવને સ્વાભાવિક રીતે રાજકીય રૂપ મહત્વ કર્યું. તેના નેતા ફ્રાંસિસ ડીક અને લુઈકાસથ હતા. ડીક કેથોલિક સંપ્રદાયનો ગૃહસ્થ હતો. કાસથ પ્રોટેસ્ટન્ટ અને બેરિસ્ટર હતો. સૌથી પહેલીવાર તેઓનો મેલાપ ૧૮૭૩ માં ડાયટમાં થયો. તેઓ વચ્ચે મતભેદ ધણો હતો, પરંતુ બંને દેશાભિમાની પુરૂષો હતા અને તેને લીધે તેઓનો ગાઢ સંબંધ બંધાયો. કાસથનાં ચિત્તમાં ફ્રાંસમાં વિપ્લવ ટાળે જન્મેલા સિદ્ધાંતો રમી રહ્યા હતા; અને જગતમાં પ્રજાસત્તાક મહારાજ્ય સ્થપાશે અને તેમાં સ્વતંત્ર હંગેરી જોડાશે એવા પ્રકારના તેના ખ્યાલ હતા. ફ્રેંચ વિપ્લવે ઉત્પન્ન કરેલા સિદ્ધાંતો ડીકને માન્ય ન હતા, અને હંગેરીમાંથી શહેનશાહી કાઢી નાખવા તેની ઈચ્છા ન હતી. ડીકે પોતાનો કાર્યક્રમ આ પ્રમાણે ધડયો હતો:

“હંગેરી સ્વતંત્ર દેશ છે; ધારાધારણુ ધડવામાં અને અમલ ચલાવવામાં તે સ્વતંત્ર છે. તે બીજા કોઈ દેશને તાબે નથી. ઓરિટ્રયા અને હંગેરીની એકજ રાજગાદી રહે તે સામે થવા અમે ઈચ્છતા નથી; રાજગાદીનું અસ્તિત્વ જોખમમાં આવી પડે એમ પણ અમે ઈચ્છતા નથી; પરંતુ હંગેરીનું હિત બીજા કોઈ દેશની હિતથી ઉતરતું હોખવું એ કાયદા અને ન્યાયથી વિરુદ્ધ છે એમ અમે માનીએ છીએ. ઓરિટ્રયા હંગેરીનું રાજ્ય સંયુક્ત રાખવા ખાતર અમે હંગેરીનું હિત જાતું કરવા કદી પણ કબુલ, મક્કું નહિ. અમારૂં રાજ્યબંધારણુ અમારો ખજાનો છે અને અમે તેલલા

મોટા સ્થૂળ લાભ ખાતર કે પરદેશીઓના લાભ ખાતર અમે તે ખજાનાનો ભોગ આપશું નહિ. અમારી પહેલી ફરજ તેનું રક્ષણ કરવાની છે, તેને પ્રયત્ન બનાવવાની છે.”

ડાયટ ઓરિદ્રયન જીલ્લમ સહી રહી હતી, અને તેની સામે ડીક ડાયટમાં ચાલુ ગાળ્યા કરતો. વિનીત પક્ષ પુછતો: “આપણાથી શું થાય એમ છે? ઓરિદ્રયા સામે તલવારથી આપણે લડી શકીએ એમ નથી. સારે મુંગા બેસી તાબે રહેવા સિવાય બીજા કંઈ ઇલાજ છે?”

પરંતુ ડીક સામે જવાબ વાળતો: “તમારા ધારાનો ભંમ થાય છે પણ તમારા મોં બંધ રહ્યા છે! જે પ્રજાના ધારા તુટે છે છતાં જે પ્રજા વિરોધ કરતી નથી તે પ્રજા નાબુદ થાય છે. ચૂપ રહી તે પ્રજા પોતાની ગુલામી કાયમ કરે છે. જે પ્રજા અન્યાયની અને જીલ્લમની સામે થતી નથી, પરંતુ તે સાંખી લે છે તે પ્રજાનો નાશજ સરજાયલો છે.”

ધણે ઠેકાણે બને છે તેમ, હંગેરીમાં રાષ્ટ્રીય ચળવળ સાથે જમીનને લગતી ચળવળ જોડાઈ ગઈ હતી. ડીકને જ્યારે એમ કહેવામાં આવ્યું કે અમીરો જમીનના માલિક છે ત્યારે તેણે જવાબ વાળ્યો કે ‘જુના કાળમાં દેવો જંગલની અને ખેતરની અને ટેકરીની અને ખાઈની અને નદીની માલિકીમાં માત્ર હિસ્સો માગતા; તેમ શું દેવો કરતાં પણ મોટા મધિગયા છે?’ કાઉન્ટી કાઉન્સિલોએ ડીકને ટેકા આપ્યો હતો અને ઓરિદ્રયન સરકારના મનસ્વી હુકમ પ્રમાણે વર્તવા ચોખ્ખી ના કહી, અને જમીનને લગતા કાયદામાં સુધારો કરવાની માગણી કરી, સુધારા માટેની માગણી એટલી જાણી પ્રજાજાણી કરવામાં આવી હતી કે હંગેરીના અમીરોને છેવટે નમ્રું મેલવું પડ્યું. પરંતુ ઓરિદ્રયન સરકાર વચ્ચે પડી, અને જમીનને લગતો કાયદામાં સુધારા કરવા ન દીધા.

“અને બહિલોકોએ જમીન ચળવળ શરૂ કરી, અને ૧૮૭૧ માં સુવેલી લગત પણ મહત્તમ જ રહી. દેશબહારે રાષ્ટ્રીય સિસ્ટમની

માગણી કરી; સરકારે તે માગણી સ્વીકારી નહિ; પરંતુ અર્થ સાવ વ્યર્થ ન ગઇ. અર્થાથી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણના પ્રચારનો વિચાર સારા પ્રમાણમાં પ્રસર્યો. આ વિષે જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું હતું તેનો હેવાલ કાસથે પ્રગટ કર્યો અને આખા દેશમાં તેનો ફેલાવો કર્યો. લોક લાગણી જોઈ ઓસ્ટ્રિયન સરકાર ચમકી, અને કાસથને પદવીની લાંચ આપી ચૂપ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ કાસથે પદવી સ્વીકારી નહિ.

દામનીતિ નિષ્ફળ જતાં ઓસ્ટ્રિયન સરકારે દંડનીતિ સ્વીકારી. ઝેચેનાઈ, કાસથ, વેસેલિયેનાઈ અને જોન બ્લોધને પકડવામાં આવ્યા અને જેલમાં પુરવામાં આવ્યા. બ્લોધ ડાયટનો સભાસદ હતો. તેના પકડાવાથી “ડાયટમાં તેની જગ્યા ખાલી પડેલી જાહેર કરવામાં આવી, અને સરકારી પ્રશંસા અને આશાઓ મેળવી એક ઉમદેવાર બાર પડ્યો અને મતદારો પ્રત્યે એક ખુલાસો પ્રગટ કર્યો; પરંતુ મતદારોએ જોન બ્લોધની જ ફરી નિમણૂક કરી. આ ઉપરથી સરકારે કાઉંટીના લોર્ડ લેફ્ટેનન્ટને એવી સૂચના કરી કે દરેક સ્વતંત્ર મતદારને મત લેવાના દિવસે ખાંચ ફ્લોરિનની નોટની ભેટ કરવી અને તેને રૂએ એવી જાણ સ ખરીફ કરવા સરકારી ભંડારમાં જવા કહેવું. મત લેવાના દિવસે મતદારોએ જોન બ્લોધની તરફેણમાં સુમાર વિનાના મત આપ્યા અને પછી તેને પોતાના ખંભે બેસાડી કાઉંટી કાઉંસિલના ખંડમાં વિજય પ્રગટ કરતાં લઈ ગયા. આ વખતે દરેક મતદારના હાથમાં જડી ઝાંગ હતી અને તેના ઉપર સરકારે ઉદારતાથી આપેલી ખાંચ ફ્લોરિનની નોટ ખાંધી હતી. કાઉંસિલના ખંડમાં તેઓએ લોર્ડ લેફ્ટેનન્ટને જોયો, અને તેને પ્રમુખ કર્યો. અને પછી દરેક સ્વતંત્ર મતદાર એક પછી એક અગળ આવી લેફ્ટેનન્ટના કાર્ય વિષેનો પોતાનો વિચાર પ્રગટ કરી ગયો. આથી લેફ્ટેનન્ટ નાસ્તી જવા લાગ્યો, પરંતુ બળથી તેને પ્રમુખની ખુરસીમાં બેસાડી રાખવામાં આવ્યો અને કલાકો સુધી પોતે કરેલ દોહની પોતાના

દેશબંધુઓ તરફથી થતી નિંદા સાંભળવાની ફરજ પડી. અંતમાં લોકોએ પાંચ ફોરોનની નોટો ફાડી નાંખી અને તેના મ્હોં ઉપર ફેંકી.

આ પછી બે વર્ષ રહી ડાયટની બેઠક ભરાઈ. સૌથી પહેલાં ડાયટ કોસથ અને તેના સાથીઓને છુટા કરવાની માગણી કરી. સરકારે કહ્યું: “આપણે સાદું કરીએ; અમે કોસથને છોડી મુકીએ અને તમે તમારો વિરોધ નરમ કરો.”

પરંતુ ડીકે ગૌરવથી કહ્યું: “નહિ, અમારા મિત્રો પ્રત્યેની અમારી લાગણી કરતાં અમારા દેશ પ્રતિ અમારું કર્તવ્ય વધારે મહત્ત્વનું અને વધારે પવિત્ર છે. તેઓને જે દુઃખ સહન કરવું પડશે તેના કરતાં પણ વધારે દુઃખ આવી રીતે મેળવેલી સ્વતંત્રતાથી થશે.”

સરકારે જોયું કે ડીકેને ઢીલો કરી શકાય એમ નથી એટલે પોતે નમતું આપ્યું. કોસથ અને સાથીઓને છોડવામાં આવ્યા.

કોસથે હવે રાષ્ટ્રીયપ્રવૃત્તિના લાભાર્થે “પેસ્થ ગેઝેટ” નામનું છાપું કાઢવા માંડ્યું. આ છાપાની અસર હંગેરીમાં જળ્પરી થવા લાગી. હંગેરિયનને શંકા ઉપજતી તો તે તરત તપાસ કરતો: ‘લુઈ કોસથ શું કહે છે?’ અને લુઈ કોસથ જે કહેતો તે હંગેરીની જનતા માનતી.

નેશનાલિસ્ટોએ પોતાનું ધ્યાન બે માગણી ઉપર ચોટાડ્યું હતું: (૧) કરની બાબતમાં ઓસ્ટ્રિયન સાથે સમાનતા મેળવવી; અને (૨) સરકાર પાસે હંગેરિયન ભાષા માન્ય કરાવવી. બાપાની બાબતમાં તેઓ ફાળ્યા, પરંતુ કરની બાબતમાં તેઓ હાયાં. પરંતુ ઓસ્ટ્રિયાના ભોગે હંગેરીનો ઉદ્યોગ ખીસવવા અને હંગેરિયન પાક અને બનાવટ માટે જરૂરી રક્ષણ મામલાના ધરાદારી કોસથે એક લીગ સ્થાપી. ઓસ્ટ્રિયાના રાજકર્તૃવર્ગને આ લીગ બહુ ગ્રાસદાયક નીવડી અને ઓસ્ટ્રિયન સરકારે લીગને દાખી દીધી. હંગેરીની ૫૫ કાઉંટી કાઉંસિલોએ લીગને ટેકા આપી પોતાનો વિરોધ પ્રમટ કર્યો એટલે ઓસ્ટ્રિયન સરકારે કાઉંસિલના પ્રમુખોને

ખસેડી નાખ્યા અને તેઓની જગ્યાએ ઓસ્ટ્રિયન અમલદારોની નિમણૂક કરી. આનું પગલું લેવાશે એમ કોસથે ધાર્યું હતું. અને તેમ થાય એમ તેણે ઇચ્છ્યું હતું.

કાર્લસિલના પ્રમુખો અમીરવર્ગના હતા. તેઓનું દિલ્લ ઓસ્ટ્રિયન તરફ હતું; પરંતુ લીગથી ખેતી અને ઉદ્યોગની ખીલવણી થવાનો સંભવ હતો, અને તેમ થાય તો તેઓ વધારે ધન મેળવી શકે એમ હતું. આથી કરી તેઓએ લીગને ટેકા આપ્યો હતો. ઓસ્ટ્રિયન સરકારે તેઓ પાસેથી કાર્લસિલનું પ્રમુખપદ જીતવી લીધું એટલે કોસથે તેનો બોધ અમીરોનાં દિલમાં ઉતારવાની તક લીધી. તેણે અમીરોને સંબળાવ્યું: “હંગેરીના અમીરો, હવે તો તમે મર્દ બનશો?” આની અસર યર્ષ. સંખ્યાબંધ અમીરો કોસથ સાથે જોડાયા, અને ધણાઓ પોતાના જાગીરદારીના હક પડતા મુકવા કમુશ થયા.

૧૮૪૭ ની ડાયટની ચુંટણીના વખતે પેસ્થમાં હરિકાઈ ચાલી હતી. ઓસ્ટ્રિયન સરકાર પેસ્થને વફાદાર શહેર લેખતી; અને તેમાં મંગરૂરી માનતી. આ પ્રસંગે લાંચ રૂસવત અને ધમકી આપવામાં મણા રાખવામાં આવી ન હતી. છતાં કોસથનો વિજય થયો. નવી ડાયટમાં તે સર્વોપરી બન્યો.

ડાયટ હિંમતપૂર્વક હંગેરીની સ્વતંત્રતાની માગણી કરી. ઓસ્ટ્રિયા જાણતું હતું કે આ માગણીને લોકોનો ટેકો છે, એટલે નમવા સિવાય ખીજે ધલિજ તેની પાસે ન રહ્યો. શહેનશાહ ફરડિનાંડ હંગેરી ગયો અને પ્રજાની માગણી સ્વીકારી.

“૧૮૪૮ ના ધારા મંજુર રાખવામાં આવ્યા. હંગેરીમાં સર્વોપરી અને હંગેરિયન પ્રજાને જવાબદાર એવી હંગેરિયન સરકાર સ્થાપવામાં આવી. લુઈએટથ્યાની વડો પ્રધાન થયો, જેવેનાઈ પબ્લિક વર્ક્સ ખાતાનો મંત્રી, ફ્રાંસિસ ડીક ન્યાયખાતાનો મંત્રી, અને નાણાખાતાનો મંત્રી કોસથ થયો. કોસથને આથી સંતોષ

થયે. સહેનશાહને વફાદારી પ્રગટ કરતું નિવેદનપત્ર આપવામાં આવ્યું. હંગેરિયન પ્રજા તમામ પરદેશી અંતરાયથી મુક્ત થઈ, અને રાષ્ટ્રીયસેના રાખવાનો હક ધરાવતી થઈ. હંગેરીના પુનરુદ્ધારથી હંગેરીની પ્રજા હર્ષધેલી બની.

પરંતુ લોકોએ હર્ષનાદ કરવામાં ઉતાવળ કરી. હંગેરીને સ્વતંત્ર ન થવા દેવાનો પ્રયત્ન વાયનાની એક અત્યંત ખાનગી દરબારમાં કરવામાં આવ્યો હતો. હંગેરિયન ઉપર હુમલો કરવા દરબારે વોલેચિન, સર્બિયન અને ક્રેલ લોકોને છુપી રીતે ઉશ્કર્યા. દરબારની એવી માન્યતા હતી કે આમ થવાથી હંગેરી ઓસ્ટ્રિયાની મદદ માગશે અને તેમ થવાથી ઓસ્ટ્રિયાની સત્તા ફરી હંગેરી ઉપર સ્થપાશે. પરંતુ હંગેરીનું નવું લશ્કર ઉત્સાહી હતું અને તેણે દુશ્મનોને મહાત્ ક્યાં.

વાયના દરબારની ખટપટ ઓસ્ટ્રિયન લૉર્ડ લેફ્ટેનન્ટના દફતર ઉપરથી ખાત્રીપૂર્વક જણાઈ હતી. (કોટલોકની હાર થયા પછી લૉર્ડ લેફ્ટેનન્ટ હંગેરીમાંથી ચાલ્યો ગયો હતો.) આ રીતે ન ફાવવાથી દરબારે ખીજા ઇલાજ શોધવા માંડ્યા. સહેનશાહ ફરડિનાંડે કાઉંટ લેખ્ખર્ગને હંગેરીનો વાઈસરોય બનાવ્યો અને ૧૮૪૮ નું બધારણુ રદબાતલ કરાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

હંગેરિયન ડાયટનો જવાબ તદ્દન સ્પષ્ટ હતો. લેખર્ગને વાઈસરોય તરીકે કબુલ રાખવા ડાયટ ના પાડી અને જે કાઈ તેને મદદ કરશે, સમવડ કરી આપશે કે સલાહ આપશે તે રાખ્યો. એનું લેખર્ગે એમ જાહેર કર્યું. લેખર્ગે લોકવિરોધ મળ્યો ત્યારે નહિ. નવી નીતિનો અમલ કરવા તે બુડા-પેસ્થ ગયો; ત્યાં તેનું ખુન થયું.

સહેનશાહે કોટિયન જાતિના સરદાર જોહાનિયને લૉર્ડ લેફ્ટેનન્ટ કરવાની ધૂણ્ણ કરી, અને ઓસ્ટ્રિયન ઝેનેડિયરને બુડા-પેસ્થ ઉપર ચઢાઈ કરવાનો હુકમ કર્યો. હંગેરિયન ડાયટ મક્કમ જ રહી. પરંતુ ડાયટ એક બૂલ કરી. આ વખતે વાયનામાં પ્રજાસત્તાક

રાજ્ય સ્થાપવાનો વિચાર ધરાવનારાઓએ શહેનશાહ સામે બંડ જાગડયું. ક્રોસથના સમજાવવાથી ડાયટે આ બંડખોરોને લશ્કરી મદદ મોકલી. હંગેરિયન અને બંડખોરોની હાર થઈ અને ઓસ્ટ્રિયન સેનાપતિ વિન્ડિયગ્રાટએ બુડા-પેસ્થ તરફ કુચ કરી.

ડીકે સેનાપતિને કહ્યું: “કાયદાસર જે હંગેરીનું છે તે સિવાય ખીજી કશાની માગણી હંગેરી કરતું નથી.” સેનાપતિએ જવાબ આપ્યો: “હું બંડખોરો સાથે સલાહ કરવા નથી ઇચ્છતો.” હંગેરીનાં રાજ્યબંધારણનું રક્ષણ કરવા ડીકે પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે બધા વૃથા ગયા. ક્રોસથ અને તેના સાથીઓને વિના શરતે શરણે જવાનું સમજાવવાની ડીકે ના પાડી. તેને અને એટથ્યાનીને પકડવામાં આવ્યા. ઓસ્ટ્રિયન લશ્કર હંગેરીના પાટનગરમાં પેહું, અને શહેનશાહ ફ્રાંસિસ જોસફને સેનાપતિએ લખ્યું: ‘મેં દેશને સર કીધો છે.’

ફ્રાંસિસ જોસફ થોડાક વખત ઉપર જ ગાદીએ આવ્યો હતો. પોતે રાજ લગામ હાથમાં લીધી તેમાં હંગેરિયન ડાયટની સંમતિ મેળવવા તેણે રાજ્યબંધારણ પ્રમાણે બુડા-પેસ્થ જવું જોઈતું હતું, અને ત્યાં રાજ્યાભિષેક કરાવવો જોઈતો હતો. હંગેરિયન ડાયટે શહેનશાહનું આ તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું અને જણાવ્યું કે જ્યાં સુધી શહેનશાહ હંગેરીના પાટનગરમાં ન જાય ત્યાં સુધી હંગેરીની પ્રજા શહેનશાહ પ્રત્યે વફાદારી જાહેર કરશે નહિ. પરંતુ ફ્રાંસિસે હંગેરી જવાની ના પાડી અને પોતાના વિચારમાં તે મક્કમ જ રહ્યો. આ વખતે બુડા-પેસ્થમાં ઓસ્ટ્રિયન લશ્કર હતું, અને તેના ઉપર શહેનશાહનો બરોસો હતો. પરંતુ આ લશ્કર પોતાની સલામતી માટે તેને પૂરતું ન લાગ્યું.

આ વખતે હંગેરીયન પ્રજામાં એક પ્રતિભાશાળી સેનાની ઉત્પત્તિ થયો. તેનું નામ આર્થર જ્યોરજેઈ હતું. લોકોને સરસ તાલીમ આપી તેણે એક લશ્કર ઉભું કર્યું, અને ઓસ્ટ્રિયનોને નસાવ્યા. તેની લડાયક શક્તિ આગળ સામ્રાજ્યનો સેનાપતિ નિષ્ફળ થયો;

પરંતુ કાસથે એક બૂલ કરી અને તેને પરિણામે જ્યોરજેઇએ મેળવેલી સફલતા વેરાઈ ગઈ. કાસથને જ્યોરજેઇની અદેખાઈ થતી હતી. તેની કે સેનાની સાથે મસલત કર્યા વિના તેણે શહેન-શાહને પદબ્રજ કરવાનો ઢંઢેરો પ્રગટ કર્યો અને પ્રજાસત્તાક રાજ્યની ધ્વજા ફરકાવી.

રાષ્ટ્રનું રક્ષણ કરવાના વિચારથી અને રાજ્યબંધારણનો અર્થાવ કરવા વાસ્તે હંગેરિયનોએ હથિયાર ઉપાડ્યા હતા. રાજને પદબ્રજ કરવા તેઓ લડવા તૈયાર થયા ન હતા. જે લડાઈ રક્ષણ સારૂ લડવામાં આવી હતી તે લડાઈ કાસથના ઢંઢેરાને લઈ બંડના અંગે કરવામાં આવેલ લડાઈ જેવી હતી. હંગેરિયન પ્રજા પ્રજા-સત્તાક રાજ્ય સ્થાપવાનો વિચાર ધરાવતી ન હતી; એટલે લશ્કરનો ઉત્સાહ ઠંડો પડવા લાગ્યો.

આ રીતે હંગેરિયન લશ્કરની હોંશ બાંગી પડી, પણ ઓસ્ટ્રિયાનોએ બંડ દાખી દેવા રશીયન સરકારની સહાયતા માગી અને હંગેરિયનોની માઠી દશા બેઠી હોય એમ જણાવવા લાગ્યું.

થોડાક વખત મુઠી તો જ્યોરજેઇએ પોતાના પ્રતાપથી એ મહાન સત્તાને હંકારી, પરંતુ અને પક્ષના બળ વચ્ચે જબરો તકાવત હોવાથી જ્યોરજેઇને છેવટે ફત્તેહ મળે એવો સંભવ ન હતો. કાસથે શત્રુ ઉપર બેદનીતી અજમાવી; પોતાના પ્રજાસત્તાક રાજ્યના વિચાર તેણે કોરે મુક્યા, અને રશીયાના રાજ કુટુંબના એક કુંવરને હંગેરીની ગાદી આપવા જણાવ્યું. પરંતુ થોડા વખત જતો રહ્યો હતો. જ્યોરજેઇ શરણ થયો.

ઓસ્ટ્રિયાની સત્તા પાછી હંગેરીમાં જમી. રાજ્યબંધારણ ગણકારવામાં ન આવ્યું. ડાયટ બંધ કરવામાં આવી. રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ દાખી દેવામાં આવી. દેશભક્ત અમીરોની અને પ્રજાસંગની જમીન જપ્ત કરવામાં આવી. ભાષાનો બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો. કાઉંટ્રી કાઉંસિલો વિખેરી નાખવામાં આવી,

અને કાઉટીનો અમલ ઓસ્ટ્રિયન અધિકારીઓને સોંપવામાં આવ્યો. હંગેરીના લશ્કરી દૃષ્ટિએ વિભાગ કરવામાં આવ્યા, અને યુરોપમાં હંગેરીનું નામનીશ્ચાન રહેવા પામ્યું નહિ.

યુરોપના રાજકારભારીઓ કહેવા લાગ્યા કે હંગેરી નાબુદ થયું. પરંતુ ક્રાંસિસ ડીક હેયાત હતો, અને તેની હેયાતીને બધું હંગેરી પણ હેયાત હતું.

વિના શરતે શરણુ થઈ જવાની સલાહ ડીકે કોસથને ન આપી વાસ્તે તેને લડાઈની શરૂઆતમાં પકડવામાં આવ્યો હતો. આ ઉપર કહેવાઈ ગયું છે. આમ થયું એ હંગેરીને હિતકર નીવડયું. લડતે બંડનું સ્વરૂપ લીધું ત્યારે ડીકે તેમાં ભાગ નહોતો લીધો, અને આથી કરી ઓસ્ટ્રિયનો વિજયી નીવડ્યા પછી ડીકને હંગેરીમાં રહેવાની રજા મળી હતી; પરંતુ કેટલાક રાષ્ટ્રીય અગ્રેસરોને પરદેશમાં વાસ કરવો પડ્યો હતો, અને કેટલાક અગ્રેસરો મરણ પામ્યા હતા. ડીકે પોતાની મિલકત વેચી નાખી અને પેસ્થમાં વસવાટ કર્યો. પેસ્થમાં તે કેવી રીતે પોતાનું જીવન ગાળતો હતો તેનું વર્ણન આર્થર ગ્રિફિથિસ આ પ્રમાણે આપે છે:

“કિવન ઑફ ઇંગ્લાંડ હોટેલમાં તેણે સુવા બેસવા માટે બે બંડ બાંડે રાખ્યા હતા. તે રસ્તાઓમાં ફર્યા કરતો અને ફરતાં ફરતાં છોકરાઓ સાથે બેસતો, બિખારીઓને બિખ આપતો, અને હરેક જાતના માણસો સાથે વાતચીત કરતો. - ઓસ્ટ્રિયનો તેના માટે શંકાશીલ બન્યા. તેઓ અંદર અંદર પુછવા લાગ્યા: ‘ડીકે શા સાફ પોતાની મિલકત વેચી નાખી અને પેસ્થમાં જઈવાસ કર્યો?’ ઓસ્ટ્રિયન પ્રિકેટ ઓસ્ટ્રિયન પોલીસને તેના ઉપર નજર રાખવાની સૂચના કરી.

“તેઓ ડીક ઉપર નજર રાખવામાં સહઆક્ષ બની ગયા, પરંતુ તેનાં આચરણમાં તેઓને એવું કંઈ જણાયું નહિ કે જેથી તેઓ તેને પકડે. તેઓએ હંગેરીનું રાજ્યબંધારણ હરી લીધું હતું.

તેઓએ હંગેરીનું નામ પણ રહેવા દીધું ન હતું; પરંતુ ડીક તો છોકરાઓ સાથે ગેલ કરતો, બિખારીઓને પૈસા આપતો, સ્ત્રીપુરુષો સાથે વાતચીત કરતો અને આ સિવાય ડીક ખીન્તુ કંઈ કરતો નહિ; એટલે તેઓ આ ઉપરથી ડીકને રાજદ્રોહી ઠરાવી શકે એમ ન હતું; છતાં ઓસ્ટ્રિયનો અકળાવા લાગ્યા; ડીક માટે તેઓનો ંહેમ વધતો ગયો.”

આ પછી એક ઓસ્ટ્રિયન દરખાસીને ડીકને સરન્યાયાધીશ બનાવવાનું સુઝી આવ્યું, અને તેને એમ પણ થયું કે તેમ કરવાથી હંગેરીની પ્રજાને પણ ધીરજ આવશે. એટલે ઓસ્ટ્રિયન સરકારે ડીકને આ પદવી લેવાનું કહેવડાવ્યું.

ડીકે જવાબ વાળ્યો: ‘મારા દેશનું રાજ્યબંધારણ કશું જ રાખવામાં આવશે ત્યારે હું આ માગાંનો વિચાર કરીશ.’

ઓસ્ટ્રિયનોએ પુછ્યું: ‘કયું રાજ્યબંધારણ?’

‘૧૮૪૮ નું રાજ્યબંધારણ;’ ડીકે કહ્યું.

‘અરે બસા માણસ’, ઓસ્ટ્રિયનોએ કહ્યું; ‘હંગેરિયન બંદ અમે દાખી દીધું એ વાત શું તમે ભૂલી ગયા?’

પણ ડીકે કહ્યું: ‘રાજ્યબંધારણ હજી કાયમ છે.’

ઓસ્ટ્રિયનોએ કહ્યું: ‘૧૮૪૮ નાં રાજ્યબંધારણની વાત સાલ નકામી છે.’

છતાં ડીકે કહ્યું: ‘રાજ્યબંધારણ હજી કાયમ છે.’

એટલે ઓસ્ટ્રિયનો કહેવા લાગ્યા: ‘અમે તમને આ જણાવવા માગીએ છીએ....’

ડીકે તેઓને આગળ બોલતાં અટકાવ્યા અને કહ્યું: ‘ગૃહસ્થો, એ બધી વાત નકામી છે. આ બાબતમાં ચર્ચાને અવકાશ નથી. રાજ્યબંધારણ કાયમ જ છે.’

આ પછી સમાધાન કરવામાં કુશળ એવા એક ઓસ્ટ્રિયન રાજનીતિજ્ઞે ડીકને સોડમાં લીધો અને ફ્રાસલામણી કરતાં કહ્યું: ‘ડીક, તમે એમ તો નહીં ઇચ્છો કે આટઆટલા પ્રસંગો બની મયા પછી હવે પાછી નવેસરથી શરૂઆત કરવી?’

‘હું એમજ ઇચ્છું છું,’ ડીકે કહ્યું: ‘માણસ જો કોટનું એક બટન બરોબર બંધ કરતાં ભૂલે છે, તો તેને બધા બટન પાછા ઉઘાડી નાખવાં પડે છે.’

ઓસ્ટ્રિયને જવાબ આપ્યો: ‘હું! પણ એ બટન તોડી નખાય.’

ડીકે કહ્યું: ‘પણ ભાઈ, તેમ કરવાથી કોટના બટન કદી પણ બરોબર બંધ કરી શકાય નહિ. સાહેબજી.’

પેસ્થ હોટેલના ડીકના ન્હાનકડા ખંડમાં દરરોજ રાતના કેટલાક મિત્રો મળતા, બીડીઓ પુકતા, અને થોડોક દારૂ પણ પીતા. તેઓએ કંઈ ખાનગી રાખ્યું નહતું, તેઓના કંઈ ખાનગી શબ્દો નહતા. તેઓ હંગેરીના ઇતિહાસની, હંગેરીના સાહિત્યની, હંગેરીના ઉદ્યોગની, હંગેરીની આર્થિક દશાની, અને હંગેરીના રાજ્યબંધારણની વાતો કરતા. હંગેરીનું રાજ્યબંધારણ મરી ગયું છે એમ માની ઓસ્ટ્રિયનો ઉપર મહેરબાની કરવા તેઓ હકપૂર્વક ના કહેતા. ‘રાજ્યબંધારણ મરી ગયું નથી, પરંતુ ઉધે છે; કારણકે તેને ખોટું ઓસડ આપવામાં આવ્યું છે.’ ડીક લહેરી માણસ હતો; રાજ્યબંધારણ કયે દિવસે જંગલો તેની વાતો તે કરતો, અને મશ્કરી કરતો. જુલ્લાઓમાંથી પેસ્થમાં આવતાં લોકો ડીકને મળવા જતા. તેઓ સાંજ પેસ્થમાં ગાળતા, ડીક સાથે ચૂંગી પીતા, એકાદ પ્યાલો શરાબ પીતા. તેની સાથે વાતો કરતાં કરતાં તેઓની ઉદાસીનતા ઉડી જતી. ડીકના આશા બધાં ભાવ તેઓનાં અંતરમાં ઉતરી જતા, અને હંગેરી મરી નથી ગયું એમ દહતાપૂર્વક માનતાં થઈ તેઓ પાછા જતા. તેઓ થોતાના જુલ્લામાં જતા, અને લોકોને કહેતા:

‘આપણી પારલામેન્ટ બંધ કરવામાં આવી છે, આપણી કાઉન્ટી કાઉન્સિલો દાખી દેવામાં આવી છે, આખા દેશમાં મારશીયલ લૉનો અમલ ચાલી રહ્યો છે, આપણી ભાષાનો બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે, આપણાં વર્તમાનપત્રોનાં મ્હોં બંધ કરવામાં આવ્યા છે, બેટથ્યાની મરી ગયો છે, ઝેચેનાઈ પાગલખાનામાં છે, ફ્રાન્સ દેશવટો ભોગવે છે; આમ છતાં, દેશીજનો, બાજી હાથમાંથી ગઇ નથી. ફ્રાન્સિસ ડીક પેસ્થમાં જાગ્યો છે. અમે તેને મળી આવ્યા છો, અમે તેની સાથે વાતચીત કરી છે, અને તેણે તમને આ પ્રમાણે કહેવડાવ્યું છે: ‘હંગેરીના લોકો, આશાપૂરણ બનો, સત્ય અને ન્યાય પ્રવર્તશે. હંગેરીનો પુનઃ ઉદ્ધાર થશે.’ આખા દેશમાં ત્રાસ વર્તી રહ્યો હતો, જ્યાં જ્યાં રાષ્ટ્રીયભાવ દેખાતો ત્યાં ત્યાં ત્રાસનો પંજો પહોંચતો અને રાષ્ટ્રીયભાવને કચડી નાખવામાં આવતો; પરંતુ ડીકે પ્રગટાવેલી આશા કચડી શકાણી નહિ. જે પ્રકાશ ફ્રાન્સિસ ડીકના ખંડની બારીમાંથી બહાર પડતો તે પ્રકાશથી આખું હંગેરી પ્રકાશવાન થયું. તેના ખંડમાં અનેક વિચારના માણસોં ભેગા થતા, અને અનેક પ્રકારની વાતો કરતા, અને રમુજી દુચકાઓ કાઢતા. અહીં થતી વાતો અને દુચકાઓ એક મ્હોંથી બીજે મ્હોંએ કહેવાતાં કહેવાતાં આખા હંગેરીમાં જણાતા. મેજ્યર પ્રજા ઉપર ચોમેર મુકવામાં આવેલ જાતની અસર કરતાં ડીકની મૂર્તિની અસર વધારે પ્રબળ નીવડી હતી. ડીક તો પ્રજાની નજરમાં વધતો વધતો વિરાટ જેટલો મહાન થઈ પડ્યો. તેની છાયામાં પોતાનું રક્ષણ અને તેના બાહુમાં પોતાનું બળ પ્રજાને દેખાવા લાગ્યું. મેજ્યર પ્રજા કહેવા લાગી: ‘હંગેરીનો ઉદ્ધાર થશે; કારણકે મહાન, દઢ, દૂરદર્શી ફ્રાન્સિસ ડીકનું એવું વચન છે.’

હંગેરીમાં ઓસ્ટ્રિયનોએ ચલાવેલ જુદમ સામે, અત્યાર લગભગ શહેનશાહને વફાદાર રહેલ અમીરો પણ વિરોધ દર્શાવવા લાગ્યા. તેઓએ શહેનશાહને અરજ કરી અને જણાવ્યું: ‘હંગેરીના હક ઓસ્ટ્રિયા નામંજુર કરી શકે એમ નથી, કે લઈ શકે એમ

નથી. હંગેરીમાં સ્થાનિક સંસ્થાઓ કે સ્વતંત્ર રાજ્યબંધારણ હોવા જોઈએ; એ એના હકમાં છે. અમે આપ નેક નામદારને વફાદાર છીએ; વફાદાર રહેતાં છતાં અમે અમારા હક પાછા મેળવવા માગણી કરી શકીએ.” શહેનશાહે કહ્યું: ‘આ તો બહુ થયું. જોઓએ આ અરજ ઉપર સહી કરી છે તેઓ બધાને નજર કેદ કરો.’ અને બાએ કહ્યું: ‘તેઓએ ઈશ્વરનો આભાર માનવો જોઈએ કે આપ નામદારે તેઓ ઉપર દયા કરી અને તેઓના બમી ગયેલાં માથાં ઉડાવી ન દેવડાવ્યા.’

પરંતુ ડીકનો પ્રભાવ વધતો રહ્યો.

શહેનશાહે બાએને કહ્યું: ‘આ ફ્રાંસિસ ડીક આપણને હંગેરીમાં કંઈક રીતે કનડે છે. એની સાથે સમાધાન કરી લેવાય તો સારું.’

બાએ કહ્યું: ‘નામદાર, તેમ થશે.’ અને પછી હસતાં હસતાં ડીક તરફ જઈ તેણે કહ્યું: ‘ડીક, એમ જણાય છે કે જે રીતે ઓસ્ટ્રિયા હંગેરી ઉપર અમલ ચલાવે છે તેનાથી તમને સંતોષ નથી વળતો. ત્યારે આપણે દુરઅંદેશીથી અને હેતુસર તેની ચર્ચા કરીએ. હંગેરી તમને તેના પ્રતિનિધિ નીમે અને તમે વાયના સાથે વ્યવહાર ચલાવો.’

ડીક જવાબ આપ્યો: ‘મને માફ કરશો, પરંતુ હંગેરીનું રાજ્ય-બંધારણ ગેરકાયદેસર ફારે મુકવામાં આવ્યું છે, અને જ્યાં સુધી તેમ રહેવું ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી મારાથી વાયના સાથે વ્યવહાર કરી શકાશે નહિ. બાએ, તમે જાણો છો તેમ હંગેરીમાં રાજ્ય-બંધારણ નથી એટલે રાજકાજનાં કામમાં મને કંઈ સ્થાનજ નથી.

આ પછી હંગેરીનાં રાષ્ટ્રીયત્વનો નાશ કરવા સારું ઓસ્ટ્રિયાએ હંગેરીને જર્મન રાજસંઘમાં જોડવી દેવા મુક્તિ રચી. આમ થતે તો પરિણામ એ આવતે કે કદી હંગેરી કાઠવાર માથું ફેરવતે તો ઓસ્ટ્રિયા, જર્મનીના પ્રશીયા, સેકસની, બેવેરીયા અને આનું રાજ્યો સાથે મળી હંગેરી ઉપર દુટ્ટી પડતે. પરંતુ ફ્રાંસ

વચ્ચે પડ્યું. ફ્રેન્ચ સરકારે કહેવડાવ્યું: ‘હંગેરીને નાબુદ કરવાનો તમારો પ્રયત્ન અમે લડાઈ માટે યોગ્ય કારણ લેખશું.’ આ પછી ઓસ્ટ્રિયન સરકારે તે વિચાર પડતો મુક્યો, અને કંઈક અંશે ભુલમ પણ થટાડ્યો.

રાજ્યદારી વાતો કર્યા વિના ડીકે રાષ્ટ્રીય હિતની યોજનાઓનો અમલ કરવો શરૂ કર્યો. ઓસ્ટ્રિયન ખેતી સાથે હંગેરિયન ખેતી હરીફાઈ કરી શકે એવા હેતુથી તેણે એમિકલટરલ યુનિયન સ્થાપ્યું હતું અને હવે તે યુનિયનની પ્રવૃત્તિ તેણે ખીલવવા માંડી. કાસથે પ્રોટેક્ટીવ યુનિયન સ્થાપ્યું હતું. આ યુનિયન ઓસ્ટ્રિયન બનાવટ સામે લડત ચલાવવા લાગ્યું, અને ઝેચેનાઇએ સ્થાપેલી રાષ્ટ્રીય વિધાસભાએ હંગેરિયન ભાષા અને હંગેરિયન સાહિત્ય વિષે ભાવ પેદા કરવાની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી દીધી.

આ સમયે કેટલાક હંગેરિયનો દેશવટો ભોગવતા હતા. ઓસ્ટ્રિયાના પંજમાથી બચવા તેઓ પરદેશ જઈ રહ્યા હતા, અને ત્યાં રહેતાં રહેતાં તેઓ હંગેરી માટે પરદેશીની સહાય મેળવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા, હંગેરીનો વ્યાપાર ખીલવવા લાગ્યા, અને હંગેરીની લડત માટે પરદેશીઓની લાગણી કેળવવા લાગ્યા. પરિણામે ૧૮૫૭ માં હંગેરીએ કરેલી પ્રગતિથી વાયના દરબાર ચિંતામાં પડી.

આ અરસામાં ડીકે લોકાનાં મન કેળવી તેમને દોરી રહ્યા હતા; છતાં તે એક પણ સભામાં ગયો ન હતો, તેણે એક પણ ભાષણ કર્યું ન હતું, ઓસ્ટ્રિયન જહાંગિરી સામે વિરોધ દર્શાવવા તેણે એક પણ ઠરાવ સભા સમક્ષ રજુ નહોતો કર્યો.

વાયનામાં ખાચ મુઝાયો અને ગબરાયો. તેને થયું કે ડીકે ચઢાવેલો રંગ ઉતારી નાખવો જોઈએ, પરંતુ તે કામ કેમ કરવું એની તેને સમજ ન પડી. અસારના અંગ્રેજને જેવા સુંદર અને નવીન વિચાર મુજબ આવે તેવા જ સુંદર અને નવીન વિચાર—જેનેનશાહને હંગેરી મોકલવાનો—તેને અંતે આગ્યો. તેણે પ્રાસિદ્ધ

જોસફને કહ્યું: ‘નામદાર, તમારે પેસ્થ જવું જોઈએ.’ અને ફ્રાંસિસ જોસફ પેસ્થ જવા તૈયાર થયો.

હંગેરીમાં ટુંક સમયમાં ફેરફારો થશે એવું જાહેર કરવાની સૂચનાઓ પેસ્થનાં વર્તમાનપત્રોને આપવામાં આવી. રાજ ગુન્હે કરનારાઓની જાત કરવામાં આવેલી મિલકત તેઓને પાછી સોંપવા, અને લોકોને આશીર્વાદ આપવા ફ્રાંસિસ જોસફ પેસ્થ જવાનો છે, અને તેથી લોકોએ ઉમંગથી અને વફાદારીથી તેને આવકાર આપવો અને ફ્રાંસિસ ડીક વફાદાર માણસ છે એટલે તે તો અવશ્ય ખુલા દિલથી આવકાર આપશે, એમ પ્રગટ કરવામાં આવ્યું.

ફ્રાંસિસ ડીકે જણાવ્યું: “હા, હું હંગેરીના રાજાને વફાદાર છું.” અને ઓસ્ટ્રિયન છાપાઓએ લખ્યું: ‘ઓસ્ટ્રિયાનો શહેનશાહ એજ હંગેરીનો રાજા છે.’

પણ ડીકે કહ્યું: ‘તેમ હોવાનો તેને હક છે. પરંતુ તે કાયદાને માન આપે, હંગેરીનું રાજ્યબંધારણ કાયમ રાખવા સોંગદ લે, અને સેન્ટ સ્ટિફનનો તાજ તેને ખુડામાં પહેરાવવામાં આવે પછી તે હંગેરીનો રાજા કહી શકાય. હું હંગેરિયન છું, હું હંગેરીના રાજાને વફાદાર રહેવા બંધાયેલો છું, ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહને વફાદારી આપવા હું બંધાયેલો નથી.’

૧૮૫૭ ના મે માસમાં શહેનશાહ પેસ્થ જઈ પહોંચ્યો. લોકોની સહાનુભૂતિ મેળવવા હરેક પ્રકારના ધિસાજો અજમાવવામાં આવ્યા હતા. સરઘસો નીકળ્યા, જલસાઓ અને “બોલ” થયા, અને ધાર્મિક ઉજવણી કરવામાં આવી. કેથોલિક સંપ્રદાય તરફથી એનાયત કરવામાં આવેલ નિવેદનપત્રનાં જવાબમાં શહેનશાહે જણાવ્યું: ‘હંગેરીની મારી વહાલી પ્રજાની ઈચ્છાઓ અને જરૂરિયાતો બાળી લેવા હું અહીં આવ્યો છું.’ શહેનશાહ બાનુએ હંગેરિયન ટોપી પહેરી પાદરીઓના હાથે આલતી નિશાઓની મુલાકાત લીધી,

અને તેની ખાસે કરવામાં આવનારા નાચે હંગેરીના જ હોવા જોઈએ એવો તેણે અગ્રહ કર્યો. શહેનશાહે વિધાસભાની મુલાકાત લીધી, અને હંગેરિયન ભાષાની તારીફ કરી. પણ આથી માત્ર વિનીત પક્ષના મોજુસોજ બમાયા.

તેઓએ કહ્યું: ‘આપણે શહેનશાહને નિવેદનપત્ર આપીએ.’
ડીકે કહ્યું: ‘નહિ.’ વિનીતોએ જણાવ્યું; ‘પણ આપણે નિવેદનપત્રમાં વાહ વાહ નહિ કરીએ, પરંતુ તેમાં આપણી ફરીયાદો જણાવશું અને તે દૂર કરવાની માગણી કરશું.’

ડીકે મજબૂતાથી કહ્યું: ‘નહિ. ક્રાંસિસ જોસફ કાયદાનો જાગ કરી રહ્યો છે. અને સ્વેચ્છાથી રાજ્યબંધારણ રદ કરે છે. હંગેરી તેનો સ્વીકાર નહિ કરે.’

આમ છતાં શહેનશાહને નિવેદનપત્ર આપવામાં આવ્યું. શહેનશાહે વિનીતો પ્રત્યે બહુ મહેર બતાવી; પરંતુ રાજ્યતંત્રમાં કંઈ ફેરફાર થયો નહિ.

શહેનશાહે યુગ-પેરચની મુલાકાત લીધે કેટલાક મહીના વીતી ગયા પછી બાચને જણાવ્યું કે હંગેરીમાં હજી શાંતિ નથી.

બાચે વિચાર્યું: ‘મારે ડીક સાથે નક્કી કરી લેવું જોઈએ.’ બંધારણ વિષે ચર્ચા કરવા ડીકને વાચના જવા કહેવડાવ્યું.

ડીકે જવાબ વાળ્યો: ‘હું હંગેરિયન બંધારણ સિવાય બીજું કાંઈ બંધારણ જાણતો નથી. હંગેરીનાં બંધારણના આધારે જ હું ચર્ચા કરી શકું.’

પણ બાચે અસ્બ કરી: ‘તમે અહીં આવો અને આપણે બધી વાત ચર્ચીએ.’

ડીકે કહ્યું: ‘હંગેરીના બંધારણ વિષે ચર્ચા ન હોય, દલીલ ન હોય, છુટાછટ ન હોય:—બંધારણ હજી કાયમ છે. હું પેરચમાં જ રહીશ.’

૧૮૫૬ માં ફ્રાંસ અને ઓસ્ટ્રિયા વચ્ચે લડાઈ જાગી. લુઈ નેપોલિયને હંગેરીને વચન આપ્યું કે હું લડાઈમાં જીતું તો અને હંગેરીની ગાદી મારા બાઈને આપવામાં આવે તો હું ઓસ્ટ્રિયા સાથેના કાલકરારથી હંગેરીને સ્વતંત્ર કરાવીશ. લડાઈમાં ઓસ્ટ્રિયાની હાર થઈ, પરંતુ લુઈએ વચનભંગ કર્યો અને જાણાવ્યું કે યુરોપની પરિસ્થિતિને લઈ તેનાથી વચનપાલન થઈ શકે એમ નથી.

ફ્રાંસિસ જોસફ ગુસ્તામાં લડાઈમાંથી પાછો ફર્યો. બાચને તેણે કાઢી મુક્યો અને એક હંગેરિયનને, યેરન જોસિકાને, તેની જગ્યાએ મંત્રી થવા કહ્યું.

જોસિકાએ કહ્યું: ‘નામદાર, હું હંગેરિયન છું. હું હંગેરિયનોને પીછાનું છું. હું ઓસ્ટ્રિયનોને જાણતો નથી. હંગેરિયનો ઉપર રાજ કરવા તમે ઓસ્ટ્રિયનને નીમો તો પરદેશી હોવાના સબબે તે અમારા ઉપર સારી રીતે રાજ કરી શકે નહિ. તેમજ હું ખીજી જાતનો હોવાથી હું ઓસ્ટ્રિયનો ઉપર અમલ સારી રીતે કરી શકું નહિ. નામદાર, હું તમને ખાતરી આપું છું કે જે જણ લોકની જાતનો નથી, અથવા તેઓ સાથે જેણે જન-મારો કાઢ્યો નથી, છતાં તેઓ ઉપર રીતસર રાજ કરવાનો દાવો કરે છે તે ઢાંગી છે.’

આ પછી જે પદ જોસિકાએ ન લીધું તે પદ એક પોલને, ગોલાઉચોસ્કાને આપવામાં આવ્યું અને તેણે સ્વીકાર્યું. શહેન-શાહ અને તે સાથે મળી વિચાર કરવા લાગ્યા, અને વધારે સારી રીતે વિચાર કરી શકાય અને નિર્ણય ઉપર આવી શકાય એવા હેતુથી તેઓએ છેવટે રેઘિચ્ચોથમાં (ઓસ્ટ્રિયાની પ્રિવિ કાઉન્સિલમાં) સભાસદો વધારવાનો ઠરાવ કર્યો. હંગેરીમાંથી જ સભાસદો બોલાવવામાં આવ્યા હતા.

‘આપણે શું કરવું?’ એમ ડીકને પુછવામાં આવ્યું. ‘જવું નહિ,’ ડીકે કહ્યું. ‘ફ્રાંસિસ જોસફ હંગેરીની સલાહ લેવા પડશે’

છે તો બલે તે પેસ્થ આવે અને હંગેરીની પારલામેન્ટ સાથે મસલાત કરે.’

આ પછી ત્રણ જણાઓએ જવાબી ના પાડી. શહેનશાહે અને તેના પોલ મંત્રીએ નિશ્ચય કર્યો કે હંગેરીને રાજ કરવા પ્રથમ તો કાઉંટી કાઉંસિલો ફરી સ્થાપવી અને તે વાસ્તે એક હંગેરિયન શાહી કમિશન નીમવું.

દેશની નજર ડીક ઉપર ગઇ. દેશને કાઉંટી કાઉંસિલોની ધણી જરૂર હતી, અને ડીક કમિશન કબુલ રાખે એમ આખા દેશ ઇચ્છ્યું. પરંતુ ડીક ડગે એમ નહતું.

કમિશનરોને તેણે કહ્યું: ‘ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહ તરફથી તમને મળેલ ફરમાન પાછા મોકલી આપો. હંગેરીના રાજા સિવાય બીજા કોઈ હંગેરી માટે શાહી કમિશન નીમી શકે નહિ.’

એટલે કમિશનરોએ ફરમાન પાછા વાળ્યા અને સાથે એક નમ્રતાપૂર્વક લખાયેલી ચીઠી મોકલાવી.

અતે ૧૮૬૧ માં ઓસ્ટ્રિયન સરકારે નાખુશીથી કાઉંટી કાઉંસિલ સ્થાપવાનો અને હંગેરીની ડાયટ બોલાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. પ્રથમ તો દશ વર્ષના જુલમ દરમ્યાન નીમવામાં આવેલ ઓસ્ટ્રિયન અમલદારોની ચર્ચા કાઉંટી કાઉંસિલોએ કરી અને પછી ઓસ્ટ્રિયન લશ્કરને અંગે પૈસા ઉઘરાવી તેને સોંપવા ના પાડી.

વાયનાના એક જાપાએ ગુસ્સામાં એક પ્રશ્ન પુછ્યો: ‘હંગેરીમાં કાઉંટી કાઉંસિલો બોલાવી શું હેતુ પાર પાડવાનો છે?’ જાપાએ પોતેજ તેનો જવાબ આપ્યો પરંતુ તે ખરો જવાબ દઈ ન શક્યું. ખરો જવાબ તો પેસ્થની કાઉંટી કાઉંસિલે તરત આપ્યો: ‘ઓસ્ટ્રિયન અમલનું નામનીશાન ધોઈ નાખવાનો, અને હંગેરીમાં હંગેરિયનોનું હિત જાળવવાનો.’

ક્રાંસિસજેસફ મુંઝાયો. તેણે વસ્તુસ્થિતિ ચર્ચવા ડીકને બોલાવ્યો અને ડીક ગયો. હંગેરિયન પ્રશ્નો સંતોષકારક નીવેડા લાવવા

અને તેમ કરવા ડીકને તક આપવા શહેરના હંગેરિયન એજેન્ડરને વચન આપ્યું. ડાયટ મળે ત્યાં સુધી ચૂપ રહેવા ડીકે કહિંટી કાઢસિલોને સલાહ આપી.

પેસ્થમાં એવિંતી ખબર આવી કે પોલ મંત્રીએ રાજનામું આપ્યું છે અને તેની જગ્યાએ વન ચેમરલિંગની નીમણુંક થઈ છે અને એસ્ટ્રિયન સામ્રાજ્યના બધા પ્રસ્તો ઉકેલવાની યોજના તેની પાસે છે. આ યોજના પ્રમાણે બધી પ્રજાને સ્વરાજ આપવામાં આવતે અને વાવનામાં શાહી પારલામેન્ટ બેસતે.

હંગેરીમાં ચેમરલિંગની યોજના હસી કાઢવામાં આવી. હંગેરી-યનોએ પ્રશ્ન કર્યો: ‘શું તમે એમ ધારો છો કે પરદેશીઓ સાથે પરદેશી શહેરમાં હંગેરિયનો પોતાના દેશને લગતી વાતો ચર્ચશે? તમે ગાંડા થઈ ગયા છો, અથવા તમે અમારું અપમાન કરવા ઈચ્છો છો.’

ડાયટની ચુંટણી થઈ; ૩૦૦ સલાસદોમાંથી ૨૭૦ ડીકના અનુયાયીઓ ચુંટાયા.

ચુંટણી થયા પછી બુહાના કિલ્લામાં બેગા થવા તેઓને કહેવામાં આવ્યું, પરંતુ ત્યાં જવા તેઓએ ના પાડી. તેઓએ કહ્યું: ‘૧૮૪૮ ના બંધારણ પ્રમાણે ડાયટની બેઠક પેસ્થમાં થવી જોઈએ. અમે મળશું તો પેસ્થમાં મળશું, અને નહિતર નહિ મળીએ.’ એસ્ટ્રિયનો આ સામે થયા, કેટલાકોને ફાસલાવ્યા, પણ અંતે પોતે નમ્યા. આ પ્રજાની મ્હોટી જીત લેખાઈ; કારણ કે એસ્ટ્રિયાની ઈચ્છા ન છતાં તેને ૧૮૪૮ ના કાયદા કબુલ કરવાની ફરજ પડી.

૧૮૬૧ ના એપ્રિલ માસની ૬મી તારીએ શાહી કમિશનર કાઉન્ટ જ્યોરજેઈ એપોનાઈએ હંગેરીની પારલામેન્ટ ખુલી મુકી. પ્રતિ-નિધિઓ હંગેરિયન, રાષ્ટ્રીય પહેરવાશ પહેરીને ગયા હતા. બંકમાં બધા બેગા થયા પછી એક સાથે બધાએ બોલ કર્યો: “મારો દેશ

અમર રહો.' ઓસ્ટ્રિયન મારાના હાથે ૧૮૪૮ માં મરતાં મરતાં હંગેરીના પ્રધાન કાઉંટ લુઈ બેટથ્યાનીએ આ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા.

આ પછી ફ્રાંસિસ જોસફના કમિશનરે શાહી સંદેશો વાંચી સંભળાવ્યો. તેણે કહ્યું: “ઓસ્ટ્રિયન અને હંગેરિયન વચ્ચે જન્મેલ ગેરસમજ અને અવિશ્વાસથી નામદાર શહેનશાહને બહુ દુઃખ થયું છે; શાંતિ અને એકતા ફરી સ્થાપવા તેની ઇચ્છા છે; અને તે કારણસર તેણે હંગેરીની ડાયટની બેઠક કરી છે; તે હેતુ પાર પાડવાનો રસ્તો આ પ્રમાણે જણાવવામાં આવ્યો છે: હંગેરીની ડાયટ હંગેરીના હવા પાણીની સંભાળ રાખે, અને ખીજા કાર્ય માટે વાચનાની શાહી પારલામેન્ટમાં તે પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલે.”

હંગેરિયન પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ આ શાહી ઢંઢેરા ઉપર તિરસ્કારથી હસ્યા અને તેઓના હસવાનો પડઘો ખંડમાં પડ્યો. ફ્રાંસિસ ડીકે કોલાહલ શ્રાંત પાડ્યો, અને પછી કહ્યું:

‘મરદેશના પાટનગરમાં બેસતી પરદેશી ધારાસભામાં આપણને અહીંથી મોકલવાનો પ્રયત્ન થયો છે. આ ધારાસભા પોતાને શાહી પારલામેન્ટનાં નામથી ઓળખાવે છે, અને તે આપણા માટે અને આપણા વંશજો માટે કાયદા કરવાનો હક ધરાવવાનો દાવો કરે છે. આ તે કાણુ કયુલ કરશે ? ખતીત, કાઈ નહિ. જોણે આવી સૂચના કરી છે તેને આપણી પ્રજાના મોભાને શોભે એવી રીતે આપણે તે નાકયુલ રાખવાનો વિચાર જણાવી દેવો જોઈએ.’

આ પછી હંગેરીના સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રની પારલામેન્ટ આગળ કરવામાં આવેલ શાહી ભાષણના જવાબમાં ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહ ફ્રાંસિસ જોસફને હંગેરીની ડાયટ તરફથી એનાયત કરવા ડીકે એક નિવેદન-પત્ર ઘડ્યું અને હંગેરિયન પારલામેન્ટે તે કયુલ રાખ્યું. આ ૧૮૬૧ની સાલનું પ્રસિદ્ધ પહેલું નિવેદનપત્ર હતું. આ મોટા ખરીતાની લીટીએ લીટીમાં મહાની, દેશભક્તિ અને મક્કમતા નજરે પડે છે. ફ્રાંસિસ જોસફને જ જણાવવા ખાતર નહિ પરંતુ આખા જાતને

જણાવવા સારૂ ડીક આ ખરીતામાં હંગેરીની વસ્તુસ્થિતિ ચિતરી છે. નિવેદનપત્રમાં જણાવવામાં આવ્યું છે:

‘છેલ્લાં બાર વર્ષમાં અમારે ઉગ્ર કષ્ટ વેઠવું પડ્યું છે. અમારૂં પ્રાચીન રાજ્યબંધારણ કોરે મુકવામાં આવ્યું છે. અમને અસાર-લગણુ ન જણાયલ એવી રાજ્યપદ્ધતિથી અતિશય દુઃખ દેવામાં આવ્યું છે. આ કચડી નાખનાર પદ્ધતિનો અમલ શાહી કારભારીઓએ ઝેરભાવથી, સાંકડા વિચારથી અને બણીવાર દુષ્ટ હેતુથી કર્યો છે. તેઓની નજરે અમારી સ્વતંત્રતાની લાગણીમાં ગુ-હો લાગતો, અને તેટલે જ અંશે અમારી. પ્રજા પ્રત્યેની અમારી મમતામાં અને નિર્દોષ દેશાભિમાનમાં ગુ-હો જણાતો. આ માણસોએ અમારા દેશની શક્તિ સોંસી લીધી છે, પ્રજાની મિલકત ઝેર-કાચદેસર કામમાં લીધી છે, અને સતવણી કરવા અમારી પ્રજાને પસંદ કરી છે. દરરોજ નવી નવી આફતો અમારા ઉપર આવી પડવા લાગી અને જેમ જેમ આફત આવતી ગઈ તેમ તેમ અમારો વિશ્વાસ ઉઠતો ગયો. અમે દુઃખ વેઠ્યું (અને પછી નિવેદનપત્ર મદને જાણે તેવી રીતે જણાવે છે:) પરંતુ અમે અમારા પોતા તરફ એવકા ન થયા’ (અને તેથી જ ઓસ્ટ્રિયાને આપખુદી છોડવાની ફરજ પડી) અને ‘અમે હંગેરીના પ્રતિનિધિઓ રાજ્યબંધારણ વિષેનું કાર્ય શરૂ કરવા ભેગા મળ્યા છીએ.’ આગળ ચાલતાં નિવેદનપત્ર આપનારાઓ ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવી દે છે: ‘આ પહેલું પગલું અમારે લેવું પડે છે તે જ અમને દુઃખ લાગે છે. તે દુઃખ છે કારણ કે ઝેરકાચદેસર કાર્ય અને જુલમ ચાલું હોવા છતાં અમારે તમને, ક્રાંસિસ જોસફને, ચરજ કરવી પડે છે; પરંતુ અમારી પહેલી ફરજ અમે જાણીએ છીએ: હંગેરીને હંગેરી જ રાખવા અમારે અમારી સર્વશક્તિનો ઉપયોગ એકત્રિત થઈ કરવાનો છે. અમારા દેશની સ્વતંત્રતાને છોડવામાં આવશે, તો હુમલા સામે મદ તરીકે એક સરખો પોકાર કરવાની અમારી ફરજ છે. અમને સ્વતંત્રતા જોખમમાં જણાય છે. રાજ્યબંધારણની

બાબદમાં તમે ભરેલું પગલું જ અમારી સ્વતંત્રતાને જોખમમાં લાવી મુકે છે. અમારી સ્વતંત્રતાનો ભંગ કરવામાં આવ્યો છે; કારણ કે હંગેરીનું રાજ્યબંધારણ મર્યાદિત પ્રમાણમાં જ ચાલુ કરવામાં આવ્યું છે; બંધારણના અતિશય અગત્યના અંગો કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે; ઓકટોબરના ફરમાને તેનો ખ્વંસ કર્યો છે.

આ ફરમાનથી બંધારણની કેટલીક જુની કલમોથી હંગેરીને મળતાં હકો સદા માટે જીંટવી લેવામાં આવે છે. આ કલમો પ્રમાણે સારા દેશમાં લશ્કર ઉભું કરવાની સત્તા અને કરને લગતાં બધા પ્રશ્નોનો નિવેડો કરવાની સત્તા હંગેરીની પારલામેન્ટ પાસે રહેવી જોઈએ; પરંતુ નવા ફરમાનથી તે સત્તા લઈ લેવામાં આવે છે. દેશના સાંસારિક હિતાહિતના અત્યંત અમત્યના પ્રશ્નો વિષે રાજ સાથે મળી કાયદા ઘડવાનો હક આ ફરમાન પ્રજા પાસેથી લઈ લે છે. પૈસા ટકા, લશ્કરીખાતાઓ, જગાત; અને હંગેરીના વ્યાપાર, આ બધા પ્રજાના રાષ્ટ્રીય અસ્તિત્વનાં આવશ્યક તત્વો છે. પરંતુ તેને લગતાં પ્રશ્નોનો નિવેડો કરવાનું કામ શાહી પારલામેન્ટની સત્તાને આપવામાં આવ્યું છે, અને આ શાહી પારલામેન્ટના સભાસદોનો મ્હોટો ભાગ પરદેશી હોય છે. આ પારલામેન્ટમાં આ પ્રશ્નોનો નિર્ણય કેવળ હંગેરીની દૃષ્ટિએ કે હંગેરીના હિતોના જ વિચાર કરીને કરવામાં નહિ આવે; પરંતુ આ પ્રશ્નો બીજી દૃષ્ટિએ પણ તપાસવામાં આવશે, અને તેનો નિર્ણય કરતાં બીજાના હિત પણ ખ્યાલમાં રાખવામાં આવશે. વળી આ ફરમાન પ્રમાણે અમલ ચલાવવામાં હંગેરિયન સરકારને ઓસ્ટ્રિયન સરકાર ઉપર આધાર રાખવો પડશે, અને ઓસ્ટ્રિયન સરકાર બિન જવાબદાર સરકાર છે. પણ કદી આ સરકાર જવાબદાર અને તો પણ તે હંગેરીને જવાબદાર નહિ રહે; પરંતુ શાહી પારલામેન્ટને રહેશે, અને અમારા અને ઓસ્ટ્રિયાના લાભ એક બીજાની વિરુદ્ધ જણાય તો શાહી પારલામેન્ટ અમારા લાભનું રક્ષણ કરવાની ખાતરી અમને આપશે નહિ. કદી આ બંધારણ

પાર-પડશે, તો હંગેરી માત્ર નામમાં જ હંગેરી રહેશે, અને વસ્તુતઃ તે ઓસ્ટ્રિયાનો પ્રાંત બની જશે. અમારા હકનો ખ્યાલ ન કરતાં અમારા રાજ્યપ્રધાનની સ્વતંત્રતા સામે અને અમારી સામે આમ જબરદસ્તી કરવી એ અમારા કાયદાથી વિરુદ્ધ છે એટલું જ નહિ પરંતુ ૧૭૨૩ માં હંગેરી અને તે વખતના રાજ્યવંશ સાથે કરવામાં આવેલ રાજ્યનાં મૂળભૂત કરાર ઉપર, “ પ્રિગમેટિક સંકેશન ” ઉપર, ત્રાપ મારવા બરાબર છે.’

આ પછી નિવેદનપત્રમાં ‘ પ્રિગમેટિક સંકેશન ’ નો ઇતિહાસ અને તેની કલમો ટાંકવામાં આવી છે. “ શાહી પારલામેંટનો ધણો મ્હોટો ભાગ વિન્નતીય છે, તેના અને હંગેરીના હિત ભિન્ન પ્રકારના છે. એટલે આવી પારલામેંટમાં હંગેરીના હકનું અને હંગેરીના હિતનું રક્ષણ થશે એની ખાતરી શું આપી શકશે ? આવી પારલામેંટમાં હંગેરીને લગતી બાબતો ખચીત ઓસ્ટ્રિયાનોની બહુ-મતિને જ આધીન રહેશે; અને તેથી અમારા હિતનો આધાર સંપૂર્ણ રીતે પરદેશની રાજનીતિ ઉપર રહેશે. કર વિષેના અને લશ્કર ઉભું કરવા વિષેના દરેકદરેક પ્રશ્નનો નિવેડો લાવવાનો હક હંગેરિયન હાથે છે અને તે હક તેની પાસેથી લઈ લેવામાં આવે એ અમે કયુલ રાખશું નહિ. અમે ખીજ કોઈ પરદેશ માટે ધારા ધડવાનો હક ધરાવવા ઇચ્છતા નથી; તેમ હંગેરી માટે ધારા હંગેરીના રાજ સાથે મળી અમે કરવા ધારીએ છીએ, અને હંગેરીના રાજ સિવાય ખીજ કોઈને અમે અમારા આ હકમાંથી હિસ્સો આપવાના નથી. હંગેરીનાં રાજતંત્રનો આધાર અમે હંગેરીના રાજ સિવાય ખીજ કોઈ ઉપર રાખવા નથી માગતા, અને અમારા દેશનું રાજતંત્ર ખીજ દેશનાં રાજતંત્ર સાથે જોડી દેવા અમે નથી ઇચ્છતા. એટલે અમે જણાવી દઉં છીએ કે અમે શાહી પારલામેંટમાં કે સામ્રાજ્યની ખીજ કોઈ સભામાં ભાગ લેશું નહિ. વિશેષમાં, હંગેરી માટે ધારા ધડવાનો શાહી પારલામેંટનો હક અમે કયુલ રાખતા નથી. જે પ્રજા રાજ્યપ્રધાન

ધરાવે છે, અને જેનું રાજ્ય વંશપરંપરાગત છે, તેની સાથે ખાસ પ્રસંગ ઉપરજ એ સ્વતંત્ર પ્રજા એક બીજા સાથે મસલત કરે તેમ-અમે મસલત કરવા તૈયાર છીએ. ”

નિવેદનપત્ર આ પ્રશ્ન શહેનશાહેને પુછે છે: ‘હંગેરીના રાજા તમારે થવું છે? તો બલે; પરંતુ પ્રથમ તમે હંગેરીના કાયદાને માન આપો. અમારું રાજ્યબંધારણ તમે ગેરકાયદેસર કોરે મુક્યું છે તે પાછું અમલમાં લાવો; અને પછી અમે તમારા રાજ્યાભિષેક વિષે બંદોબસ્ત કરશું.’ અંતમાં નિવેદનપત્ર જણાવે છે: “રાજ્ય હોવાનું કારણ બળ કે સત્તા ધરાવવામાં નથી. બળ તો માત્ર સાધન છે. રાજ્ય પ્રજાના સુખ માટે છે..... હંગેરીના રાજાનો રાજ્યાભિષેક થાય છે ત્યારે જ તે હંગેરીના કાયદાસર રાજા બને છે. પરંતુ રાજ્યાભિષેક સાથે અમુક શરતો રહેલી છે, અને રાજ્યાભિષેક થાય તે પહેલાં તે શરતોનું પાલન અવશ્ય થવું જોઈએ. મસલત કે સમોધાન થાય તે પહેલાં આટલું તો થવું જોઈએ: અમારા રાજ્યબંધારણની સ્વતંત્રતા કાયમ રહેવી જોઈએ; અમારા દેશની સીમા અને રાજસત્તા અખંડિત રહેવી જોઈએ; ડાયટ સંપૂર્ણ બનવી જોઈએ; અમારા મૂળ ધારાઓ પૂરેપૂરા અમને પાછા મળવા જોઈએ; અમારા દેશમાં પારલામેન્ટ અને તેને જવાબદાર પ્રધાનમંડળ પાછા અસ્તિત્વમાં આવવા જોઈએ; અને આપખુદી સત્તાના જે કંઈ અંશ હજી રહી ગયા હોય તે બધા ફર થવા જોઈએ ”

પરંતુ ઓસ્ટ્રીયન શહેનશાહે હંગેરીની માગણીઓ કમુલ રાખવા ના પાડી, અને શાહી પારલામેન્ટમાં મોકલવાના પ્રતિનિધિઓની ચુટણી તરત કરવા ડાયટને જણાવ્યું. એટલે ૧૨ મી ઑગસ્ટે હંગેરીની પારલામેન્ટે ફ્રાંસિસ જોસફને એનાયત કરવાનું બીજું નિવેદનપત્ર તૈયાર કર્યું.

બીજા નિવેદનપત્રમાં આ પ્રમાણે જણાવવામાં આવ્યું હતું: “અમે બક્ષીસ માગતા નથી; અમારા હકનો વિરોધ બચાવ કરવા

સાર અથે નવા ધારાઓ કરવાનું સૂચનું નથી; જે ધારાઓ છે તેનું પાલન થાય એટલું જ અમે માગ્યું છે. કેવળ જખરદસ્તીને બદલે ધારાધારણ અને રાજ્યબંધારણ અનુસાર રાજ્ય કરવાની પ્રકૃતિ અમુક અંશે નહિ પરંતુ સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકારાય એવી અમે માગણી કરી છે. આપ નામદારે જે શાહી ફરમાન મોકલાવ્યું છે તેમાં અમારી યોગ્ય માગણીઓ કબુલ રાખવાની ચોખ્ખી ના કહેવામાં આવી છે. ફરમાનમાં જણાવવામાં આવેલ વિગત ઉપરથી અને ફરમાનનાં સ્વરૂપ ઉપરથી અમે આ દુઃખદ વિચાર બાંધ્યો છે કે આપ નામદાર હંમેરીનાં રાજ્યબંધારણ પ્રમાણે હંમેરી ઉપર રાજ્ય કરવા નથી ઇચ્છતા.

આપખુદી સત્તાના આધારે આપ નામદારે 'પ્રેગમેટિક સેક્શન' નો ભંગ કરી અમારા દેશનું રાજ્યબંધારણ અને અમારા દેશના ધારા કોરે મુક્યા છે, અને હજી પણ આ આપખુદી પગલાંનું પરિણામ નાબુદ કરવા આપ ના પાડો છે. અમારૂં રાજ્યબંધારણ કેટલેક અંશે ચાલુ કરવા આપ વચન આપો છો, પરંતુ તેની જ સાથે તેના અતિશય આવશ્યક અંગ આપ કાઢી નાખો છો. આપખુદી સત્તાથી આપ અમારા મૂળભૂત ધારાઓ દાખી નાખો છો, અને તેને બદલે આપના ખાસ શાહી ફરમાનને મૂળ ધારા લેખવા આપ અમને જણાવો છો. શાહી પારલામેંટમાં પ્રતિનિધિ મોકલવા આપ અમને કહો છો. પરંતુ આ પારલામેંટ અમારી સંમતિ વિના આપની ઇચ્છાના આધારે જ બેલાવવામાં આવી છે. અમારી પોતાની જ પારલામેંટમાં અમારા અલગ અલગ લાભો વિષે ધારા ધડવાનો હક અમે હમેશાં ભોગવ્યો છે; અને હવે આપ કહો છો કે અમારો એ હક અમારે શાહી પારલામેંટને આપવો. કર નાખવાનો અને લશ્કર ઉભું કરવાનો હક અમારા દેશે હમેશાં ભોગવ્યો છે અને તે હક છોડી દેવા; અને તે બાબતનો નિર્ણય કરવાનું શાહી પારલામેંટને સોંપવાનું આપ અમારી પાસે માગ્યો છો. મંજુર થઈ ગયેલ ધારા, ખારા કાઢનારી સત્તાનાં

બધા અંગ મળીને જ રદ કરી શકે એ બંધારણ પ્રમાણે વ્યાપ્તી દરેક સરકાર માટે પ્રથમ નિયમ છે; પરંતુ આપ એ નિયમને ગણ્યકરતા નથી. આપનાં પગલાં રાજ્યબંધારણની વિરૂદ્ધ હોવાથી ખુદ “મેમોરેટિક સેક્શન” નું અસ્તિત્વ બચમાં આવી પડ્યું છે. પ્રજાનાં સંરક્ષણ માટેની શરતો આ પ્રાથમિક કરારનામાં જણાવવામાં આવી છે, અને તે બધી શરતો માટે આપ બેપરવાઈ બતાવો છો. હંગેરીની પારલામેન્ટની સંમતિ વિના આપ ધારા ધડો છો અને શાહી પારલામેન્ટમાં પ્રતિનિધિઓ મોકલવા અમને દરમાવો છો. પરંતુ આથી જ અમારા દેશનાં રાજ્યબંધારણની સ્વતંત્રતા બહુ ખંડિત થાય છે. રાજ્યબંધારણની કે રાજ્યના મંજુર થયેલાં ધારાની વિરૂદ્ધ હોય છતાં શહેનશાહનાં મનમાંથી જે હુકમ નીકળે તેને કાયદા તરીકે કબુલ કરી લેનારી અને ધારાપોથીમાં તે હુકમો નોંધવા બંધાયેલી સંસ્થા હંગેરિયન પારલામેન્ટ જાણે કે ન હોય એમ આપ વર્તો છો. આમ છે તો પછી હંગેરીના રાજ્યબંધારણની સ્વતંત્રતાનો શો અર્થ ? અને આપે અખતાર કરેલ માર્ગ ઉપરથી દાખલો કાઢી ભવિષ્યમાં આપના પછી ખાદીએ આવનાર કોઈ અમારા પ્રાણુ અને હકની સાથે આપની પેઠે જ વર્તે અને પોતાની સત્તાના આધારે અમારી પ્રજાની પહેલેથી સંમતિ લીધા વિના અમારા હકો દાખી દેવાનો અથવા તેમાં ફેરફાર કરવાનો હુકમ કરે અને પછી ધારા ધડી આ હુકમનો અમલ કરવા ડાયટને કહે તો પછી અમારી સ્વતંત્રતાનું શું ?

આપછી શાહી પારલામેન્ટમાં પ્રતિનિધિ મોકલવાનાં પરિણામનો વિચાર નિવેદનપત્રમાં કરવામાં આવ્યો છે. તે વિષે નિવેદનપત્ર જણાવે છે: “પ્રજાના જનમાલ વિષેનો વહીવટ આ સંસ્થાના હાથમાં જશે, અને આ સંસ્થાનો મ્હોટો ભાગ પરદેશીઓનો બનેલો હશે, અને તેમાં ઓસ્ટ્રિયનો મ્હોટી સંખ્યામાં હશે. આમ હોવાથી એવું બનવાનો સંભવ છે કે અમને જેમાં ભાગતું વળગતું ન હોય તેવા કામને અંગે અથવા અમે માથે લીધું ન હોય એવા કામને અંગે તેઓ અમારા ઉપર બોબે મેલે.”

હંગેરી અને ઓસ્ટ્રિયાના આર્થિક સંબંધ વિષે નિવેદનપત્રમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે “હંગેરીની સમતિ વિના કરવામાં આવેલ રાજકરણ માટે હંગેરી જવાબદાર નથી. છતાં, આપખુદી સત્તાનાં અવિચારી પગલાંએ અમારા ઉપર મુકેલ ભારે બોલબોલી અમારા બધાની એક સાથે પાયમાલી ન થઈ જાય વાસ્તે કાયદાએ અમારા ઉપર નાખેલી જવાબદારી કરતાં વધારે જવાબદારી લેવા અમે તૈયાર છીએ. પરંતુ આ બાબતનો ફડકો અમે ભિન્ન અને સ્વતંત્ર દેશની પ્રજાની પેઠે જ કરશું. અને કદી અમારી સ્વતંત્રતા ઉપર ત્રાપ મારવામાં આવશે તો જે દુરજ બળવવા અને ભાર ઉચકવા અમે કાયદાથી કે ન્યાયની દૃષ્ટિએ બંધાયેલા નથી તે કાર્ય કરવાની ના પાડવામાં ધૈર્ય અને જગત્ સમક્ષ અમે બ્યાજબી ઠરશું.”

“અમે શાહી પારલામેન્ટમાં પ્રતિનિધિઓ મોકલીએ તો અમારે અમારા અલંત અગત્યના હક્કોનો અને અમારા રાજ્ય-બંધારણની સ્વતંત્રતાનો ભોગ આપવો પડે. ખરૂં છે કે અમને મોટેથી વચન આપવામાં આવ્યા છે, પરંતુ અમને શીકરં રહ્યા કરે છે કે જે અમે શાહી પારલામેન્ટમાં જશું તો ઓસ્ટ્રિયા હંગેરીને પોતાનો પ્રાંત બનાવી દેશે; અમને આ પછુ ફિકર થાય છે કે આપખુદી સત્તાએ ધણીએ વાર રાજ્યબંધારણનાં નામે હંગેરીને ઓસ્ટ્રિયામાં ભેળવી નાખવા પ્રયત્ન કર્યા છે, —જેકે તે બધા નિષ્ફળ ગયા છે; અને ફરી પાછા તેવાં પ્રયત્ન કરવાનો ધરાદો ઓસ્ટ્રિયાનો જણાય છે. તાણીતુણીને કરવામાં આવેલ એકયથી સામ્રાજ્ય કદી પ્રબળ નહિ બને. સામ્રાજ્યની અંદરનાં રાજ્યોની લાગણી દુભાવાથી અને બળજેરી વપરાવાથી ઉત્પન્ન થતી કડવાશમાંથી સાવ સ્વતંત્ર બનવાની ઇચ્છા જન્મે છે; અને તેમ થયેથી જે ઘડીએ સામ્રાજ્યને એકયબળની જરૂર પડે છે અને તેની જુદી જુદી પ્રજામાં સંપૂર્ણ ઉત્સાહની જરૂર જણાય છે તે ઘડીએ સામ્રાજ્ય અતિશય નિરબળ નિવડે છે. જે સામ્રાજ્યમાં એકતા કેવળ સ્વભાવ ઉપરજ આવશ્યક રહી છે તે સામ્રાજ્યની મહત્તા

અને સ્થિતિ ડગમગુ દશામાં છે, અને ભયના સમયમાં અતિશય જોખમમાં છે. કોઈ દેશના રાજકીય હક કાપી નાખવા એ અન્યાય છે, અને તેમ કરવાથી અસંતોષ અને કટુતા હમેશાં જન્મે છે. જે રાજ્ય સુવ્યવસ્થિત વ્યવહારથી નાગરિકને પાર્થિવ સંપત્તિ આપી શકે છે તે રાજ્ય થોડાક વખત માટે મુકાબલામાં પોતાને હાની પહોંચાડ્યા વિના આવે. માર્ગ મહણુ કરી શકે છે, કારણ કે પાર્થિવ સંપત્તિ મુજબથી રાજકીય હક ગુમાઈ જવાનું ધણુઓનું દુઃખ ધટી જાય છે. આવાં સહીસલામત રાજ્યમાં પણ પ્રજાના હક જુટવી લેવાનો માર્ગ રાજદ્વારી દૃષ્ટિએ કદી પણ યોગ્ય ઠરે નહિ. પરંતુ ભૂલ કે દુર્ભાગ્યથી જે રાજ્ય પાર્થિવ સંપત્તિ વધારી શકતું નથી અને જેને પોતાની હેયાતી કાયમ રાખવા માટે લગભગ સાવ ચુંસાઈ ગયલા નાગરિકો ઉપર નવા કરનો યોજે નાખવાની ફરજ પડે છે, અને જેને તેઓની પાસેથી વારંવાર વિશેષ ભોગ માગવો પડે છે, તે રાજ્ય પ્રજાના હક કમી કરવામાં સુનીતિથી વિરુદ્ધ વર્તે છે અને પ્રજાની લાગણીને આધાત મહોંચાડે છે. રાજકીય હક જોખમમાં હોવાની માન્યતા જેમ જેમ વર કરતી જાય છે તેમ તેમ પ્રજા ઉપર મુકવામાં આવેલો ભાર વધારે ને વધારે ભારે લાગે છે. કટુતાની ખરી લાગણી ભોગ આપવાની ઇચ્છા મારી નાખે છે, અને જે સત્તા નાગરિકોની પાર્થિવ સંપત્તિમાં વધારો કરવામાં મદદ કરી શકતી નથી અને તેઓના રાજકીય હકો કાયમ રાખી શકતી નથી તે સત્તા ઉપરથી વિશ્વાસ સાવ ઉડી જાય છે.”

પહેલાં નિવેદનપત્રમાં જણાવવામાં આવેલ નિડર વિચારો ફરીવાર ખીર્જા નિવેદનપત્રમાં પણ ખતાવવામાં આવ્યા હતા: “આપ નામદાર પ્રત્યે, અમારા દેશ પ્રત્યે અને અમારા પોતા તરફ એક નિષ્ઠા રાખી, અમે આપને અત્યંત માનપૂર્વક જણાવીએ છીએ કે અમે ‘મેગમેટિક સેક્શન’ નેજ અને તેમાં જણાવવામાં આવેલ સર્વ શરતોને અપવાદ વિના વળગી રહીશું. ‘મેગમેટિક સેક્શન’ ની

વિરૂદ્ધ જે કંઈ હશે તેને અમે રાજ્યઅંધારણના અંગ રૂપે નહિ ગણીએ....શાહીપારલામેંટ કોઈપણ બાબતમાં હંગેરી માટે ધારા કરે એની સામે અમે અમારો વિરોધ દર્શાવીએ છીએ. અમે જાહેર કરીએ છીએ કે અમે શાહી પારલામેંટમાં અમારા પ્રતિનિધિઓ નહિ મોકલીએ; અને વિશેષમાં, બીજી કોઈ રીતે પ્રતિનિધિઓની ચૂંટણી કરવામાં આવશે તો અમે તેવા પગલાંને અમારા રાજ્ય-અંધારણ ઉપર પ્રહાર કરનારૂં લેખશું, અને અમે એમ પણ જણાવીએ છીએ કે બીજી કોઈ રીતે ચૂંટવામાં આવેલ પ્રતિનિધિઓ હંગેરીના પ્રતિનિધિઓ નહિ લેખાય. હંગેરીના કાયદાસર થયેલ રાજ્ય સિવાય અને રાજ્યઅંધારણ અનુસાર મળેલા પ્રતિનિધિઓ સિવાય બીજા કોઈને હંગેરીના વહીવટ ચલાવવાનો હક નથી. એટલે અમે જાહેર કરીએ છીએ કે હંગેરી અને તેની સાથે સંયુક્ત કરવામાં આવેલ બીજા પ્રદેશોને લગતાં શાહી પારલામેંટનાં ફરમાનો અને ધારાઓ અમે રાજ્યઅંધારણની વિરૂદ્ધ અને અઅંધન-કારક લેખશું. અમે આ પણ જણાવીએ છીએ કે હંગેરીના સંબંધમાં શાહી પારલામેંટે માથે લીધેલી જવાબદારી કે પ્રજા ઉપર કરેલ્યાદિનો નાખેલ ભાર, અથવા તેની સત્તાની રૂએ કરવામાં આવેલ કરજ, અથવા તેને મંજૂર કરેલ શાહી મિલકતનું વેચાણ અમે રાજ્યઅંધારણની વિરૂદ્ધ લેખીએ છીએ અને અમને તે અંધનકારક નથી; અને આ બધાં કાર્યને અમે ગેરકાયદેસર અને દેશની સંમતિ વિના કરવામાં આવેલ ગણીશું. અમે જાહેર કરીએ છીએ કે રાજ્યને ખરચ કરવાની પરવાનગી આપવાનો હક, કર નાખવા રકમ કરવાનો હક અને લશ્કર ઉભું કરવાનો હક હંગેરીની પ્રજાનો છે અને તે હકનો ઉપયોગ હંગેરીની પારલામેંટ કરશે, અને અમે આ હક જતો નહિ કરીએ. આ હક શાહી પારલામેંટને આપવામાં આવે એ અમે કદી કબુલ નહિ કરીએ.....છેવટમાં અમે જણાવીએ છીએ કે હાલ દેશમાં ચાલતો અમલ અને ખાસ કરી રાજ્યઅંધારણ વિરૂદ્ધ નીમવામાં આવેલ અધિકારીઓવા

આપખુદી કાર્યો ગેરકાયદેસર છે અને દેશના ધારાધારણ પ્રમાણે, ગેરકાયદેસર વર્તણૂક કરનાર રાજ્યતંત્રના સંચાલકો અને અમલદારો શિક્ષાપાત્ર ઠરે છે, તથા કાયદાનો ભંગ કરી સિધ્ધી અને આડકતરી રીતે નાખવામાં આવેલ અને લશ્કરી મદદથી ઉધરાવામાં આવેલ કરે રાજ્યબંધારણની વિરૂદ્ધ છે.....આપ નામદારે શાહી ફરમાન કાઢીને બંને દેશ વચ્ચે સમજૂતિ કરી લેવાનું કામ અશક્ય કરી મુક્યું છે, અને મસલત કરવાનો માર્ગ બંધ કરી નાખ્યો છે. શાહી ફરમાન હંગેરીનાં બંધારણની અનુસાર નથી; પરંતુ આ ફરમાન આપખુદી સત્તાએ કાઢેલા અને અમારા બંધારણની વિરૂદ્ધ એવા ‘ડિલોમા’ અને ‘પેટન્ટ’ ને પ્રધાન ધારા લેખે છે. અમારા દેશ પ્રત્યે અમારે ફરજ બજાવવાની હોય, અમે પ્રજાના પ્રતિનિધિ હોય અને અમારી એવી માન્યતા હોવાથી અમે હંગેરીનું રાજ્ય-બંધારણ કાયમ રાખવાને બંધાયેલા છીએ, અને તેના આધારેજ અમે મસલત કરી શકીએ એમ છે. આપનો અને અમારો માર્ગ જુદો પડે છે, બંને એક બીજાનો વિરોધી છે, એટલે ધારેલી એકતા થઈ શકતી નથી. અમને અમારી ફરજનો પવિત્ર ખ્યાલ અમે ગ્રહણ કરેલ માર્ગે જવા જણાવે છે. એટલે અમે અસંત ખેદથી જાહેર કરીએ છીએ કે શાહી ફરમાનને લઈ ગયેલ દ્વારા મસલત કરવાનો સંભવ હીડી ગયો છે, એમ અમારે માનવું પડે છે.”

અંતમાં નિવેદનપત્ર જણાવે છે: “સંભવ” છે કે અમારા દેશને ફરી દુઃખ વેઠવું પડે; પરંતુ નાગરિક તરીકેના અમારાં કર્તવ્યનો ભાગ કરી અમે દેશ ઉપર દુઃખ પડતું રોકી શકીએ નહિ. દેશનું રાજ્યબંધારણ અમારી મિલકત નથી કે અમે અમારી મરજી મુજબ તેમાં ફેરફાર કરી શકીએ. અમારા ઉપર બરોસો રાખી પ્રજાએ અમને બંધારણનાં રક્ષણનું કામ સોંપ્યું છે, અને તેને માટે અમે અમારા દેશને અને અંતરાત્માને જવાબદાર છીએ. સહન કરવાની જરૂર જણાશે, તો પ્રજા સહન કરશે અને તેમ કરી

પૂર્વજો પાસેથી વારસામાં મેળવેલા રાજ્યખંધારણની સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ કરશે અને બાવી પ્રજાને તે સુપરત કરશે. પ્રજાના પૂર્વજોએ સહન કર્યું અને દુઃખ વેઠ્યું. તેમ પ્રજા પણ હિંમત તબક્કા વિના સહન કરશે અને સહન કરી દેશના હકોનું રક્ષણ કરશે. સત્તા અને બળ જે વસ્તુ હરી છે છે તે સમય અને સુયોગ આવતાં પાછી મળે છે, પરંતુ દુઃખના ડરથી પ્રજા પોતાની મેળે જે વસ્તુ તથા કે છે તે ફરી મેળવવી કઠણ છે અને ફરી મળશે એની ખાતરી રહેતી નથી. ઉત્તરબાબાવી ઉપર આશા રાખી, અને પોતાનો પક્ષ ત્યાંથી છે એમ માની હંગેરી દુઃખ સહન કરશે.”

૧૨ મી ઑગસ્ટે હંગેરિયન પારલામેન્ટનું નિઠરતાથી ઘડાયેલું નિવેદનપત્ર ક્રાંસિસ જોસફને વાચના મોકલવામાં આવ્યું. નિવેદન-પત્રના ઉત્તરમાં ૨૧ મી તારીખે શહેનશાહે પારલામેન્ટ બરખાસ્ત કરી.* પ્રતિનિધિઓએ શહેનશાહનું આ પગલું કાયદાસર લેખવા ના પાડી, અને સરક્ષસનાં રૂપે તેઓ ગંભીરતાથી ડાયટના ખંડ

* ૧૮૬૨ ના ઑગસ્ટ માસમાં લંડન “ટાઇમ્સ” આ પ્રમાણે લખાયું હતું: “જ્યાં સૈકાના અંતમાં જે કામ કરવા આયરીશ પારલામેન્ટને કહેવામાં આવ્યું હતું તેવું જ કામ કરવાનું હમણા હંગેરિયન ડાયટને કહેવામાં આવ્યું છે. આ બે દાખલામાં જણાતું સરખાપણું કાંઈપતિક રીતે વિશેષ નેશું તો અત્યારે પેરથમાં શું ચાલી રહ્યું છે તે આપણે બરાબર સમજી શકશું. સૈકાઈ જાણે છે તેમ બારે તક્રાર થયા પછી આયરીશ પારલામેન્ટ રાજ્ય સંયુક્ત કરવાની સૂચના કણલ રાખી અને બંને રાજ્ય કાયદા પ્રમાણે અને શાંતિથી જોડી દેવામાં આવ્યા. પરંતુ કોઈદરણ્ય માટે આપણે એમ માનીએ કે રાજ્ય સંયુક્ત કરવા આયરીશ પારલામેન્ટ ન પાડી અને સહતમતની પારલામેન્ટમાં બળી ન જતાં પોતાના સર્વે હક્ક કાયમ સંભાળી નિશ્ચય કર્યો. આવા સંજોગમાં આપણે એવી કલ્પના કરી શકીએ કે જ્યોર્જમાંજે આ હઠીલી પારલામેન્ટ બરખાસ્ત કરશે અને લોકરી-ધમકી આપતો, અને બહાર કરતો કે આયરલેન્ડના કંઈ વાજબી હક્ક નથી કમણ કે તેણે પોતા વખત ઉપર ખંડ કરી બધા હક્કોનુમાવી દીધા

આગળ ગયા, પરંતુ ખંડનો કબજો ઓસ્ટ્રિયન સોલજરોએ લીધો હતો, અને તેઓએ પ્રતિનિધિઓને ખંડમાં જવા ન દીધા. ડીક સીંગાર પીતો પીતો પાછો ફર્યો, હોટલે ગયો, અને ત્યાં દડાની (નાઈન પિન્સ) રમત રમાતી હતી તે રમવા લાગ્યો. ધરધણીએ તેને પુછ્યું: 'શું ખબર છે?' ડીકે રમતાં રમતાં જવાબ આપ્યો: 'ઓસ્ટ્રિયાએ લડાઈ જાહેર કરી છે.'

હંગેરિયન પારલામેન્ટ ગેરકાયદેસર બરખાસ્ત કરવા સામે પેસ્થની કાઉંટી કાઉંસિલે પોતાનો અભ્યુગમો પ્રગટ કર્યો. એટલે શહેનશાહે પેસ્થની કાઉંટી કાઉંસિલ બંધ કરવાનો હુકમ કર્યો. કાઉંસિલે શહેનશાહના હુકમની પરવા કરી નહિ. અને ઓસ્ટ્રિયન સોલજરોએ કાઉંસિલના ખંડમાં પેસી બળજબરીથી સભાસદોને બહાર કાઢી ન મુક્યા ત્યાં સુધી તેઓએ એકઠા ભરવી ચાલુ રાખી. સોલજરોએ તેઓને બહાર કાઢી મુક્યા એટલે તેઓ બધાએ એક સાથે ઘોષ કર્યો: 'ધ્વિર, હંગેરીનું રક્ષણ કરો.' બહાર ભેગા થયલા લોકોએ તેજ ઘોષ ફરી કર્યો અને સભાસદોને ખભે ઉપાડી હંગેરીનું રાષ્ટ્રગીત ગાતાં ગાતાં રસ્તાઓમાં ફેરવ્યા.

દેશની દરેક કાઉંટી કાઉંસિલે પેસ્થની કાઉંટી કાઉંસિલે લીધેલો માર્ગ લીધો અને દરેકના તેના જેવા જ હાલ થયા. કાઉંટી કાઉંસિલના અમલદારોએ દેશાભિમાનપૂર્વક ઓસ્ટ્રિયનોની નોકરી કરવાની ના પાડી, અને થોડોક વખત તો દેશમાં અરાજકતા જેવું ચર્ધ પડ્યું. ફ્રાંસિસ જોસફે પાલકાઈ નામના સ્વર્કર્તવ્યભાગી

છે, અને રાજ આચરલેંડ માટે એક જ માર્ગ રાખતે કે આચરીશોને પોતાની ફરજનું જ્ઞાન આપે ત્યારે તેઓ બધે ઇંગ્લીશ પારલામેન્ટમાં પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલે; અને તેઓ તેમ કરે તે દરમિયાન આચરલેંડમાં લશ્કર મોકલતે અને લશ્કરને ખવડાવતો ભાર આચરીશ લોક ઉપર નાખતે. ઇંગ્લીશ રાજ આવી નીતિ અખત્યાર કરે એમ આપણે બધી સજીએ તો આ પરીએ ઓસ્ટ્રિયન સરકારે જે રસ્તો લીધો છે તેનો બરોબર ખ્યાલ આપણને આવી રાખે.

હંગેરિયનને લશ્કરી સત્તા આપી ગવર્નર નીચો અને સખ્તાઈનું રાજ્ય સ્થાપ્યું. વર્તમાનપત્રો ઉપર ‘સેનસોર’ નીમવામાં આવ્યા, બધી કારબાર ચલાવતી સ્થાનિક સંસ્થાઓને બદલે ઓસ્ટ્રિયન અમલદારો નીમવામાં આવ્યા, અને ગુન્હા તપાસવાનાં ધોરણમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો.

ફ્રાંસિસ જોસેફ જણાવ્યું: “હંગેરીની સ્થાનિક સંસ્થાઓની યેવકાદારી મારા પિતૃભાવથી બરેલાં અંતરાત્માને વ્યથા કરે છે.” પાલકાઈએ કહ્યું: “આપના માયાળુ મિત્ર તરીકે અને એક સારા કાર્યવાહક તરીકે હું આપની પાસે હાજર છું.”

આ ઉપરથી પેસ્થનાં એક વર્તમાનપત્રે લખ્યું: ‘જોયો ન હોય તો જુઓ આ માયાળુ મિત્રને અને સારા કાર્યવાહકને, પાલકાઈને, સ્વકર્તવ્યત્યાગીને. દ્રોહી, અમે તને સલામ કરીએ છીએ.’ પાલકાઈએ આ છાપું બંધ કર્યું અને જાહેર કર્યું: ‘જેટલે અંશે હંગેરીની પ્રજા શહેનશાહને વફાદાર રહી છે અને રહેશે તેટલે જ અંશે સદા હંગેરી સુખી રહ્યું છે અને રહેશે. જેઓ યેવકાદારીને ફેલાવો કરે છે તેઓ રાજદ્રોહી છે, સ્વચ્છંદી છે અને અજેલ મિત્તના છે. વફાદાર થશો તો સુખી થશો.’

આ ઉપરથી એક હંગેરિયન મશ્કરાએ એક તોછડી કવિતા રચી કાઢી અને કવિતાને “ઓસ્ટ્રિયન ચોરો”નું નામ આપ્યું. આ કવિતા હંગેરીમાં બહુ ફેલાઈ અને જે રાગમાં તે કવિતા ગાવામાં આવતી તે રાગ લશ્કરી વાજમાં ગવાતો એક દિવસ પાલકાઈએ સાંભળ્યો; એટલે લશ્કરી વાજના બધા નાયકોને તેણે પોતા પાસે બોલાવી મગાવ્યા, અને તેઓને કહ્યું:

“હવે પછી ધ્યાન રાખજો કે તમારા વાજ બંડખોરાના રાગ ન વગાડે અને ખાસ કરી આ ધ્યાન રાખજો કે ‘ઓસ્ટ્રિયન ચોરો’નાં નામનું નવું રાજ્યદ્રોહી ગીત ન વાગે.

એક વાજના નાયકે ગંભીરતાથી કહ્યું: “નામદાર, તે કંઈ નવું ગીત નથી; અને એ રાગ બહુ જુનો છે.”

અભ્યાસ કરવા ન ઉતરી પડાય કે લગતનું અભ્યાસ સ્વરૂપ વિસારે ન પડી જાય એ વિષે ડીક લોકોને ચેતવ્યા કરતો. તે કહેતોઃ “આપણે નિઃશ્વર હોવાથી આપણે મારે સરસ માર્ગ આ જ છે, અને એ માર્ગે રહેવાથી આપણે શત્રુબળ સામે ટકી શકશું. દુઃખ સહન કરવાની જરૂર જણાય તો ગૌરવથી સહન કરો.”

ચૂંગી પુકતો પુકતો ડીક પેસ્થમાં ફર્યા કરતો, ‘કવીન ઓફ ઇંગ્લાંડ હોટેલ’ માં દરરોજ રાતના મિત્રોને ભેગા કરતો, અને દેશની વસ્તુસ્થિતિ ચર્ચતો. તેણે દેશને ‘સાદર નિરાદર’ કરવાનો માર્ગ બતાવ્યો અને દેશ તે માર્ગે જવા કબુલ થયો.

ઓસ્ટ્રિયન કર ઉધરાવનાર લોકો પાસે કર લેવા જતો ત્યારે લોકો તેને મારતા નહિ કે તેને હડહડ કરતા નહિ. તેઓ કર ભરવાની ના પાડતા અને તેને મફતતાથી કહેતા કે તેની સત્તા સાવ ગેરકાયદેસર છે. આમ થતું એટલે વસુલદાર પોલિસને બોલાવતો અને પોલિસ કર ભરવાની ના પાડનારની વસ્તુઓ કબજે કરતી. પણ હંગેરિયન લીલામ કરનાર તે વસ્તુઓમાં લીલામ કરવા ના કહેતો; એટલે ઓસ્ટ્રિયન લીલામ કરનારને બોલાવી લાવવો પડતો. તે આવીને જોતો તો જણાતું કે વસ્તુઓની માગણી કરનારાઓને પણ ઓસ્ટ્રિયાથી લાવવા જોઈશે. ઓસ્ટ્રિયન સરકારને વખતસર જણાઈ આવ્યું કે કરની ઉધરાણી આવી જાય અને તેનાથી જેટલું નાણું મલે તેના કરતાં કર ઉધરાવવાનો પ્રયત્ન કરવાના અર્થમાં, નિષ્ફળતા મળવાથી, વધારે નાણું ખોવું પડે છે.

હંગેરિયનોનો જુસ્સો દાબી દેવાના ધરાદાથી ઓસ્ટ્રિયનોએ સોલજરોને નીભાવવાનો ભાર હંગેરિયનોનાં ધર ઉપર નાખ્યો. હંગેરિયનો આની સામે થયા નહિ. આપણને જે ધિક્કરતો હોય તેની ઘેર રહેવામાં જ દુઃખ છે તેનો અનુભવ ઓસ્ટ્રિયન સોલજરોને થોડા વખતમાં જ થઈ ગયો અને તેઓ ચોતે હંગેરિયનોને બંદ

રહેવા ના કહેવા લાગ્યા. આ રીતે હંગેરિયનોને ઓસ્ટ્રિયન લશ્કરના સંગમાં પરાણે આવવું પડ્યું અને એ ઉપરથી તેઓને આત્રીપૂર્વક એમ જણાયું કે ઓસ્ટ્રિયન લશ્કર એવું છે કે તેમાં તેઓના છોકરા જોડાય તો તેઓનું આત્મકલ્યાણ બગડે એમ છે. એટલે તેઓએ એવો ઠરાવ કર્યો કે ઓસ્ટ્રિયન લશ્કરમાં જોડાવું એ હંગેરીનો દ્રોહ કરવા બરોબર છે અને આ ઠરાવ સર્વાનુમતે કરવામાં આવ્યો.

યુરોપની નજર આ લડત ઉપર ચોટી; વાયનામાં હંગેરિયન પ્રતિનિધિઓ વિના શાહી પારલામેન્ટની બેઠક થઈ અને કાર્ય કરવા લાગી ત્યારે પ્રશીયા અને ફ્રાંસનાં વર્તમાનપત્રોએ શાહી પારલામેન્ટની એવી હાંસી કરી કે તેને લઈ આખા યુરોપમાં આના ઉપર હસાહસ થવા લાગી. ૧૮૬૧ માં હંગેરિયન પારલામેન્ટ ગેરકાયદેસર બરખાસ્ત કરવામાં આવી; પરંતુ નવ મહીનામાં જ ઓસ્ટ્રિયા ઉપર પ્રહાર કર્યા વિના હંગેરીએ ઓસ્ટ્રિયાને શરમ આવે એવી સ્થિતિમાં આણી મુક્યું, અને યુરોપની નજર ઓસ્ટ્રિયા હાંસી પાત્ર બન્યું.

એમરલિંગે કહ્યું: ‘ઓસ્ટ્રિયા થોભશે તો જીતશે.’

ડીકે જવાબ વાળ્યો: ‘અમે જેટલો વખત થોભી શક્યું તેનો અર્થો વખત પણ ઓસ્ટ્રિયા થોભી શકે એમ નથી.’

જે માર્ગ ઇંગ્લાંડે આયરલેંડમાં ઓસ્ટ્રિયામાં બનેલા કિસ્સા પછી થોડા વર્ષ રહી લીધો હતો તે માર્ગ ઓસ્ટ્રિયાએ હંગેરિયનોના “સાદર નિરાદાર” ના સંબંધમાં લીધો: ઓસ્ટ્રિયાએ “સાદર નિરાદાર” ગેરકાયદેસર ઠરાવ્યો. હંગેરિયનો આ ઠરાવનો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા, અને પોતે અખત્યાર કરેલી નીતિ ચાલુ રાખી. તેથી, જેઓને ઓસ્ટ્રિયન સરકાર “બદમાશો” અને “ઉત્પાતિયાઓ” અને “હલકટો” કહેતી તેઓથી જેલ ભરાઈ જવા લાગી;—જેવા “હલકટો” બળીઓ દેશ નબળા દેશને ધુતી ખાવાને ઈચ્છે છે ત્યારે દેશની શાંતિનો બગ કરનારા બને છે. આવી

રીતે જેલ ભરવાનું કામ થોડા મહીના ચાલુ રાખ્યા પછી ઓસ્ટ્રિયા મુઝાયું, અને ઓલામાંથી ચુલામાં પડવા જેવું તેને લાગ્યું.

ક્રાંસિસ જોસફે વિચાર્યું: ‘હંગેરિયન પ્રજા આવેશવાળી અને ઉદાર દિલની છે. મિત્ર રાજા જે નીતિ લે તે નીતિ હું અજમાવીશ’; અને થોડા મહીના ઉપર જેઓને તેણે કારાગૃહમાં પુર્યા હતા તેઓને છોડી મુક્યા; પરંતુ હંગેરિયનો આ પેચમાં પકડાયા નહિ. આ બધા શહેનશાહે પેચમાં હંગેરીના રાષ્ટ્રીય સંપ્રહાલયને અને નાટ્યશાળાને ઉદારતાથી સહાય કરવાની મહેરબાની કરી—જે કે સહાય તો હંગેરીના પૈસાથી જ કરવામાં આવી હતી—; પરંતુ આ શાહી ઉદારતાથી ફ્રાંસલાઈ ન જતાં હંગેરિયનોએ “ઓસ્ટ્રિયન ચોરા” નાં કાવ્યમાં એક કડી વધારી.

હંગેરિયન પારલામેંટ બંધ થઈ, પરંતુ પારલામેંટના પ્રતિનિધિ-ઓએ મળવું ચાલું રાખ્યું. તેઓ હંગેરીની પારલામેંટમાં ભેગાં ન થઈ શકતા; પણ ખેતી, ઉદ્યોગ હુનર, સાહિત્ય, પ્રાચિન વિદ્યા આદિને લગતી સંસ્થાઓમાં એકઠા થતા, અને ત્યાં તેઓ વાદવિવાદ કરતા, અને તેમ કરી તેઓ હંગેરીની પ્રજાને રાષ્ટ્ર હિતના ખરા માર્ગે રાખતા. ઓસ્ટ્રિયન બનાવટનો ત્યાગ કરી હંગેરિયન બનાવટની વસ્તુઓ વાપરવા હંગેરિયનોને ફરજ પાડવાનો કાયદો ન હતો; પરંતુ જુદી જુદી માનનીય સંસ્થાઓમાં થતી ચર્ચા દરમ્યાન આ રસ્તો લેવામાં આર્થિક દૃષ્ટિએ જાણતાં લાભ ઉપર ખાસ ભાર મુકવામાં આવતો. પરિણામે, લોકો જેમ કાયદાને બંધનકારક લેખતા તેમ આ ચર્ચાને અંતે કરવામાં આવતા ઠરાવને બંધનકારક ગણતા.

હંગેરિયન ગૃહસ્થો યુરોપમાં મુસાફરી કરવા લાગ્યા; હંગેરીનો આયાત વ્યાપાર ચલાવવા તેઓએ ત્યાં નવા મિત્રો કર્યા; અને યુરોપખંડનાં વર્તમાનપત્રોને હંગેરીની વસ્તુસ્થિતિ જણાવ્યા કરી. દેશમાં છાપખાનાઓ લોકોને કેળવવાનું કામ કરવા લાગ્યા. જે પુસ્તકો પ્રગટ થતા તે રાષ્ટ્રીય ભાવનાને પોષનારા હતા. આ સમયે હંગેરીના ઇતિહાસના આધારે રચાયેલી નવલકથાઓ લોકપ્રિય થઈ

પડી હતી. ૧૮૬૩ ની સાલમાં દેશમાં દુકાળ પડ્યો, પરંતુ હંગેરીની પ્રજા તેમાંથી હિંગરી ગઈ. (૧૮૪૭ માં આયરલેન્ડમાં આવે જ દુકાળ પડ્યો હતો, પરંતુ તેનાં પરિણામે આયરલેન્ડ બારે સંકટમાં આવી પડ્યું હતું.) દુકાળનાં વર્ષના અંતમાં હંગેરિયન પ્રજાએ બતાવેલ મદાનીથી ક્રાંસિસ બ્રેસક મુંઝાવા લાગ્યો; અને સમજીતી કરી લેવા તેણે કહેણુ મોકલાવ્યું અને જાહેર કર્યું કે તેનો ધરાદો પાર્થિવ વિષયમાં જ નહિ પરંતુ ખીજી બાબતોમાં પણ હંગેરીને સંતોષવાનો છે. પરંતુ હંગેરિયનોને શહેનશાહનાં નિખાલસપણા ઉપર વહેમ ગયો, અને તેની માગણી ઉપર તેઓએ ધ્યાન ન આપ્યું. અને તેઓએ તેને રાજ તરીકે લેખવા, તેના કાયદાને કે તેના અમલદારોને માન આપવા, અને ફરજ પાડવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કર આપવા ના પાડવી ચાલુ રાખી.

ઓસ્ટ્રિયાની કમનસીબ શાહી પારલામેન્ટ સ્થપાયા પછી એ વર્ષ રહી તેના ઉપર ખીજે એક પ્રહાર થયો: ઓહીમીયાના પ્રતિનિધિઓએ શાહી પારલામેન્ટમાં જવાની ના પાડી. આ પછી પ્રશીયા ઓસ્ટ્રિયા સામે લડાઈ જાહેર કરે એવો સંભવ જણાવવા લાગ્યો, અને એથી ઓસ્ટ્રિયાને હંગેરી સાથે હાપણથી કામ લેવાની ફરજ પડી.

હંગેરી ઓસ્ટ્રિયાની મૈત્રી શી શરતે કરશે એ ડીકને પુછવામાં આવ્યું. તેનો જવાબ તેણે ૧૮૬૫ની ઇસ્ટરની રજામાં 'પેસ્થનેપોલો'માં આપ્યો કે હંગેરીને તેનું સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રીય રાજ્યબંધારણ પાછું મળવું જોઈએ. તેણે લખ્યું: 'હંગેરિયન પ્રજા પોતાનું બંધારણ કદી પણ જતું નહિ કરે. હંગેરીનું રાજ્યબંધારણ સ્વતંત્ર થશે પછીજ હંગેરી રાજગાદીને સ્થાયી કરવા સારૂ કાયદામાં જરૂરી ફેરફાર કરવાનું કામ હાથ ધરવા તૈયાર થશે.' આ પછી આખા દેશમાં નવી નીતિ અખત્યાર થવાની વાત સંભળાવા લાગી, અને મે માસના અંતમાં પેસ્થમાં સત્તાવાર રીતે જાહેર કરવામાં આવ્યું કે નામદાર શહેનશાહ પેસ્થમાં તેની વહાલી પ્રજાની મુલાકાત લેશે અને નવી પદ્ધતિનું મંડોણ કરશે.

૧૮૬૫ માં શહેનશાહે લીધેલી મુલાકાત ૧૮૫૭ ની સાબની શાહી મુલાકાતને ધણી રીતે મળતી હતી. શહેનશાહે આડકતરી રીતે જણાવી દીધું કે જો હંગેરીની પ્રજા તેને પ્રશીયા સામેની લડાઈમાં મદદ કરે તો તે ભવિષ્યમાં હંગેરિયન ડાયટ બોલાવે.

શહેનશાહ પેરથ જઈ પહોંચ્યા તે દિવસે સવારે ધરો ઉપર છુટા છવાયા વાવટાઓ ઉડતા હતા. આ જોઈ પાલકાઈએ પોતે વાવટા ટાંગવાનું લોકોને સમજાવવાનું શરૂ કર્યું અને તેમાં તેને સારી ફત્તેહ મળી. સવારનાં જો રૂપમાં શહેનશાહે શહેર જોયું હતું તેને બદલે ખેતીનાં પ્રદર્શનમાંથી પાછા ફરતાં ખીજું રૂપ તેની નજરે પડ્યું; શહેરમાં જગે જગે વાવટાઓ ઉડતા તેણે જોયા, અને આ જોઈ તેની આંખ ઠરી. પરંતુ થોડીવાર રહી શહેનશાહને જણાયું કે નવા ટાંગવામાં આવેલ વાવટાઓ હંગેરીની સ્વતંત્ર-સત્તાના સૂચક ત્રણ રંગના—લાલ, લીલા, અને ઘોળા રંગના—બનેલા છે. પાલકાઈને આથી ગુસ્સો ચઢ્યો, અને જોઆએ તેને આ રીતે બનાવ્યો તેઓમાંથી ફટલાકોને પાધરા કરવાનો તેણે વિચાર કર્યો, પરંતુ શહેનશાહે પાલકાઈને રોક્યો; શહેનશાહને ડર લાગ્યો કે રખેને પાલકાઈ કંઈ પગલાં ભરે અને વસ્તુસ્થિતિ વધારે અગડે. પરંતુ શહેનશાહે પોતે તો આનું વેર લીધું; વાયના પાછા ફર્યા પછી તેણે પાલકાઈને પદબ્રષ્ટ કર્યો.

આ પછી શહેનશાહ પેરથમાં થોડાની શરત જોવા ગયા અને ત્યાંથી પાછા ફરતાં તેણે નિશ્ચય કરી લીધો કે આ વખતે પ્રશીયા સામે લડાઈમાં ઉતરવામાં જોખમ રહેલું છે; અને પ્રશીયા સાથે સલાહ સંપ કરી ક્ષેવા વાસ્તે ડેનમાર્ક સામેની લડાઈમાં તેણે મેળવેલ લોએનબર્ગની ડચીનો અર્ધા કરતાં વધારે ભાગ પ્રશીયાને આપી દીધો, અને તેના બદલામાં તેણે પ્રશીયા પાસેથી નામના પાંચ લાખ પાઉંડ લીધા, એટલે કે ડચીની વસતીમાંથી માથા દીઠ તેને પાંચ પાઉંડ અઢાર શીલીંગ મળ્યા; પરંતુ શહેરોની કે જમીનની બદલીમાં તેને કંઈજ મળ્યું નહિ. આમ થયેથી શહેનશાહને કંઈક

નીરાંતવળી, પ્રશીયા પોતાને સંતોષ વળ્યો છે એમ બતાવવા લાગ્યું, અને લડાઈનો સંભવ જતો રહ્યો હોય એમ જણાવવા લાગ્યું; એટલે ઓસ્ટ્રિયાએ હંગેરિયનો ઉપર ત્રાસ વર્તાવવો શરૂ કર્યો.

ગેસ્ટેયનના કોલકરારથી ઓસ્ટ્રિયાએ લોએનબર્ગ પ્રશીયાને સોંપ્યું; પરંતુ આ કરારનામા ઉપર સહી થતાંજ ઓસ્ટ્રિયનોને બહેમ આવવા લાગ્યો કે સલાહ સંપ કાયમ રાખવા પ્રશીયા આ ડબ્બી ઉપરાંત વિશેષ મેળવવા ઇચ્છે છે. એટલે વળી હંગેરીને ત્રાસ આપવાનું બંધ કરવામાં આવ્યું અને હંગેરિયનો સાથે મીઠા શબ્દોથી કામ લેવાવા લાગ્યું; અને ડીક અને કોસથના દેશબાંધવોનાં દીલમાં શહેનશાહ ક્રાંસિસ જ્ઞેશફ માટે નૈસર્ગિક વફાદારી અને ચકિત કરી નાખે એટલા પ્રમાણમાં ગુણો ઓસ્ટ્રિયાનાં વર્તમાનપત્રના સંચાલકોને દેખાવા લાગ્યા.

પ્રશીયાની ધારણા વિષે ઓસ્ટ્રિયનોને જે શક ગયો હતો તે ટુંક સમયમાં સાચો પડ્યો. ઓસ્ટ્રિયાને હંગેરી સાથે સમજુતી કરી લેવાની જરૂર આ વખતે વધારે જણાઈ; કારણ કે પ્રશિયનો પણ ખુડા-પેસ્થ સાથે મૈત્રીબાવથી સંબંધ કરવા લાગ્યા. નવી નીતિ અખત્યાર કરવાના આરંભમાં શહેનશાહે એમરલિંગને રજા આપી, અને તેની જગ્યાએ કાઉન્ટ પોનિલ્લિની નીમણુંક કરી. ૧૮૬૫ ના સપ્ટેમ્બરની ૨૦ મી તારીખે નવી નીતિની રૂપરેખા જણાવવા શાહી ઢંઢેરો પ્રગટ કરવામાં આવ્યો.

સાધારણ રીતે રાજદરબારના ખરીતામાં હોય છે તેનાં કરતાં વિશેષ નિખાલસપણું આ ૧૮૬૫ ના ઢંઢેરામાં હતું. આ ઢંઢેરા પ્રમાણે પ્રથમ તો શાહી પારલામેન્ટ નાબુદ કરવામાં આવી, અને તેમ કરવાનું કારણ ઢંઢેરામાં ખુલ્લું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે હંગેરીએ પોતાના પ્રતિનિધિઓ વાયનામાં મોકલવાની ના પાડી એટલુંજ નહિ પરંતુ પ્રતિનિધિઓ હંગેરીમાંજ રહ્યા અને શાહી પારલામેન્ટે ઘડેલા ધારા ન ગણવાનું હંગેરીયનોને શીખાડવા લાગ્યા. આથી કરી શાહી પારલામેન્ટ ચાલી શકી નહિ. આ પછી, હંગેરી,

ઓહિયો અને બીજા દેશોનો આંતરિક વ્યવસ્થા અને વહીવટ ચલાવવાનો અને પોતાનું નિરાશું રાષ્ટ્રવ કાયમ રાખવાનો હક કબુલ રાખવાનું ઢંદરામાં જણાવવામાં આવ્યું હતું; અને ઢંદરાના અંતભાગમાં હંગેરીની તેમ જ બીજા દેશોની પારલામેંટને તેની સલાહરી આપવાનું જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું. તેની જ સાથે સહેનશાહે જાહેર કર્યું હતું કે હંગેરીની પારલામેંટ ખુલી મુકવા તે પોતે ડિસેમ્બર માસમાં પેસ્થ જશે.

ડીક કહ્યું: ‘જે થયું છે તે ઠીક છે. પરંતુ નવી પારલામેંટ રમકડા જેવી ન હોવી જોઈએ.’ હંગેરીની જુની પારલામેંટના પ્રતિનિધિઓ ડીકનાં પ્રમુખપણા હેઠળ ઢંદરાનો વિચાર કરવા પેસ્થમાં ભેગા થયા, અને તેઓએ એક મતે એવો ઠરાવ કર્યો કે હંગેરીને ૧૮૪૮ નું રાજ્યબંધારણ પાછું મળવું જોઈએ; હંગેરી માટે જુદું મંત્રીમંડળ સ્થપાવું જોઈએ, અને તે મંડળ હંગેરીના કાયદેસર થયેલ રાજાને અને હંગેરીની પારલામેંટમાં બેસતાં હંગેરી પ્રજાના ચુંટાયેલાં પ્રતિનિધિઓને જ જવાબદાર રહેવું જોઈએ; અને તેઓએ એવો પણ ઠરાવ કર્યો કે આથી કંઈ ઓછું મળે તો તે સ્વીકારવું નહિ.

ડીક પેસ્થનો પ્રતિનિધિ ચુંટાયો, અને નવી પારલામેંટ માટે થયેલી ચુંટણીનાં પરિણામે ૩૩૩ પ્રતિનિધિઓમાંથી ૨૦૦ ડીકના અનુયાયીઓ ચુંટાયા; બાકીના ‘કોનઝર્વેટિવ કે ઓર્થોડોક્સ’ પક્ષના હતા. પરંતુ પારલામેંટની પ્રતિષ્ઠા વિષે તેઓએ ડીકની નીતિ કબુલ રાખી હતી; અને બીજાઓ ડીકની માગણીને ટકા આપતા છતાં હંગેરીને ઓર્થોડોક્સ સાવ છુટું કરવાનો અને હંગેરીમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપવાનો ધરાદો ધરાવતા હતા.

૬ ઠી ડિસેમ્બરે હંગેરીની પારલામેંટની ચુંટણી થઈ, અને પારલામેંટ ખુલી મુકવા ૧૨ મી ડિસેમ્બરે સહેનશાહ ક્રાંસિસ જોસફ પેસ્થ જવા નીકળ્યા. આખું યુરોપ પરિણામ શું આવે છે એ જાણવા આતુર બન્યું.

૧૮૬૫ ના ડિસેમ્બરની ૧૪ મી તારીખે શહેનશાહ ક્રાંસિસ-
જ્ઞાફે દરબારી ઠોરા સાથે હંગેરીની પારલામેંટ ખુલી મુકી. શહેન-
શાહે હંગેરિયન પહેરવાશ પહેર્યો હતો. તેણે પોતાનું બાપલુ
હંગેરિયન ભાષામાં કહ્યું. પારલામેંટના હંગેરિયન સભાસદો પણ
રાષ્ટ્રીય પહેરવાશ પહેરી આવ્યા હતા. તેઓએ વિનયથી શહેન-
શાહનું બાપલુ સાંભળ્યું. બાપલુમાં એક ઠેકાણે શહેનશાહે
જણાવ્યું કે હું પ્રજાસુખની ચર્ચા રાજને છાજે તેવા નિખાલસ-
પણથી કરવા આવ્યો છું. ફેલાકાએ આ વચન વધાવી લીધું;
પરંતુ ડીક ચૂપ જ રહ્યો. ડીકે પ્રજાજનને એવું વચન આપ્યું
હતું કે કોઈ જાતની આપણે કરવામાં નહિ આવે, અને ડીક આ
ઓરિટ્યનને (શહેનશાહને) પીછાનતો હતો.

શહેનશાહનાં બાપલુમાંથી એવો ભાસ આવતો હતો કે શહેન-
શાહ હંગેરીને જોઇતું બધું આપી દે છે; પરંતુ ખરેખર તો થોડુંકજ
આપવામાં આવ્યું હતું. આ બાપલુની અસર એટલી બધી થઈ કે
એક હંગેરિયન પ્રતિનિધિએ એમ જણાવ્યું કે જે શબ્દો બુદ શહેન-
શાહે આજે ઉચ્ચાર્યા છે તે શબ્દો પાંચ વર્ષ ઉપર ઉચ્ચારવા માટે
તેઓને શહેનશાહે જોલમાં ગોંધી મુક્યા હતા.

બાપલુમાંથી ટાપરીપ કાઢી નાખીએ તો જણાશે કે ઓરિટ્યના
હંગેરીમાં ઉતરતા દરજ્જાની પારલામેંટ સ્થાપવા અને તે પારલા-
મેંટને આંતરિક વહીવટમાં મર્યાદિત સત્તા આપવા, અને દેશને
સમાન એવી બાબતમાં હંગેરી સાથે મસલત કરવા, -પણ તે શાહી
પારલામેંટમાં-તૈયાર છે; પરંતુ હંગેરીને તેનું રાજ્યબંધારણ પાછું
આપવામાં નહિ આવે; ૧૮૪૮ ની સાલના કાયદાઓ મંજૂર
રાખવામાં નહિ આવે; અને દેશમાં મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓ ફરી
સ્થાપવામાં નહિ આવે.

બાપલુનો પુખ્ત વિચાર કરી લીધા પછી ડીકની દરખાસ્ત
પ્રમાણે પારલામેંટે શાહી બાપલુના જવાબમાં શહેનશાહને નિવેદન-
પત્ર આપવાનું કરાવ્યું. પ્રસંગોચિત વસ્તુનો સ્વીકાર કરવા જતાં

સિદ્ધાંતનો લાગ કદી થવો ન જોઈએ એ વિશે ઠીક પ્રતિનિધિઓનું ધ્યાન ખેંચ્યું. વિનયથી પરંતુ દૃઢતાથી નિવેદનપત્રમાં શહેનશાહને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે હંગેરી કોઈપણ જાતનો તોડ કાઢવા તૈયાર નથી, તેમ તેના હક છોડી દેવા હંગેરી કરથી કે ફ્રેસલા-મણથી તૈયાર નહિ થાય. ૨૪ મી ફેબ્રુઆરીએ ફ્રાંસિસ જોસફને નિવેદનપત્રમાં હંગેરીની પારલામેન્ટે આ પણ જણાવ્યું હતું:

પ્રસંગોચિતતાની નીતિના હિમાયતીઓ હંગેરીને પોતાની નીતિ સ્વીકારવા કહે છે; પરંતુ હંગેરી તેઓની નીતિ ગ્રહણ કરવા તૈયાર નથી. આથી તેઓને તાબુથી થવી ન જોઈએ; હંગેરી બચ્ચીવાર ક્રોધાયું છે અને હવે સાવધાન બન્યું છે. સિદ્ધાંતને દૃઢતાથી વળગી રહી આપણા પૂર્વજોએ દેશનું સંરક્ષણ કર્યું છે. ઇસો મુશ્કેલીમાં આવ્યો ત્યારે તેણે તુચ્છ વસ્તુ માટે પોતાનો જન્મસિદ્ધ હક વેચ્યો; તે સિરા સાફ શ્રાવક બન્યો. તેને જોઈતી વસ્તુ મળી, પરંતુ તેને અંગે કસહ ઉત્પન્ન થયો. પ્રસંગોચિતતાની નીતિના ઉપાસકો દેશના તેવા હાલ કરશે; અને આપ નામદાર પણ નામનો મૈત્રીભાવ બતાવીને, નામના હકો આપવાનું બતાવીને અમારી એવીજ દશા કરશે.

આ નિવેદનપત્ર શહેનશાહને બુડામાં આપવામાં આવ્યું. તેણે પોતાનાં બાપણમાં જ હકો આપવાનું જણાવ્યું હતું તેમાં ફેરફાર કરવાની ના પાડી.

એટલે, પારલામેન્ટે એકમતે શહેનશાહને બીજું નિવેદનપત્ર શાહી ફરમાન મળ્યા પછી ૨૪ કલાકમાં મોકલાવ્યું. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે હંગેરીને તેનું રાજ્યબધારણ સંપૂર્ણ દશામાં પાછું મળવું જોઈએ, હંગેરી સ્વતંત્ર રાષ્ટ્ર તરીકે ગણાવું જોઈએ, મ્યુનિ-સિપલ સંસ્થાઓ ફરી સ્થપાવી જોઈએ, હંગેરીની સીમા અને સ્વતંત્રતા અચળ રહેવા જોઈએ, ૧૮૪૮ ના કાયદાઓ કાયમ રખાવા જોઈએ, અને ૧૮૪૮ની સાલથી ઓસ્ટ્રિયાએ ચલાવેલ ગેર-કાયદેસર અમલનાં પરિણામે જેઓને કેદ કરવામાં આવ્યા છે અને

જેઓને નુકસાની પહોંચાડવામાં આવી છે તેઓ બધાને મારી મળવી જોઈએ અને બદલો મળવો જોઈએ. અને જ્યાં સુધી હંગેરીને આ વસ્તુઓ નહિ મળે ત્યાં સુધી હંગેરી શહેનશાહ ક્રાંસિસ જોસફને હંગેરીનો રાજા નહિ લેખે અને ઓસ્ટ્રિયાને શત્રુ લેખશે.

પરંતુ શહેનશાહ વજ જોવો કઠણ રહ્યો અને વાચના જતો રહ્યો. જાણે કે કંઈજ બન્યું ન હોય તેમ હંગેરીની પારલામેન્ટની બેઠકો થતી રહી, અને ૧૮૪૮ ના કાયદાઓ અને રાજ્યબંધારણ રદ કરવામાંજ ન આવ્યા હોય એમ ધારી પારલામેન્ટ ડીક્રીના અગ્રેસરપણા હેઠળ કામ કરવા લાગી. ઓસ્ટ્રિયા દુર્બળ બન્યું; પ્રશીયા અને ઇટાલીએ સંપ કર્યો. ઓસ્ટ્રિયાને જણાયું કે યુદ્ધ ન થાય એવું બને એ હવે અસંભવિત છે; એટલે તેણે જર્મન સહાનુભૂતિમાં સર્વોપરી પદ મેળવવા માટે જાબરી લશ્કરી તૈયારીઓ કરવા માંડી. આવી ભારે મુશ્કેલીમાં ક્રાંસિસ જોસફે પોતાના તરંગો ફારે મુક્યા, અને ડીક્રી સાથે મસલત કરવાની ફરી માગણી કરી. ડીક્રીનો જવાબ ટુંકો અને ચોખ્ખો હતો કે હંગેરી બીજા કોઈ પણ પ્રશ્નનો વિચાર કરે તે પહેલાં તેના વતી હંગેરિયન પારલામેન્ટ ફરેલી બધી માગણીઓ કમ્પ્લેટ થવી જોઈએ. ડીક્રી જણાવ્યું: “કોઈપણ સંજોગમાં હંગેરી શાહી પારલામેન્ટમાં પ્રતિનિધિઓ નહિ મોકલે અથવા શાહી પારલામેન્ટના જેવી બીજી કોઈ સંસ્થા હંગેરી કમ્પ્લેટ નહિ રાખે.” હંગેરીને હેરાન કરવા કે બનાવવા જેવી ઓસ્ટ્રિયાની અસારે સ્થિતિ ન હતી. જાણે કે ઓસ્ટ્રિયાનું અસ્તિત્વજ નથી એમ ગણી હંગેરિયન પારલામેન્ટ પોતાનું કામ કરે ગઈ; અને બિસમાર્કને ખાતરી થઈ કે હંગેરી ઓસ્ટ્રિયાને સહાય નહિ કરે એટલે તેણે ૧૮૬૬ ના જુનની ૧૮ મી તારીખે ઓસ્ટ્રિયા સામે લડાઈ જાહેર કરાવી.

પ્રશ્નનો વિજયી નીવડ્યા, અને પ્રેમમાં દાખલ થયા.

ફ્રાંસિસ જોસફ પેસ્થથી ડીકને ખોલાવી મંગાવ્યો. ડીક મધસતે વાચના જઈ પહોંચ્યો અને શહેનશાહને મહેલમાં મળ્યો. શહેનશાહનું મ્હેં ક્ષીણ થઈ ગયેલું અને ઉતરી ગયેલું દેખાતું હતું. શહેનશાહે પોતાના વિરોધીને પુછ્યું: 'ડીક, હવે મારે શું કરવું?' ડીકનો ટુકો સખ્ત જવાબ ઓસ્ટ્રિયાના ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે:

‘સલાહ કરો, અને હંગેરીને તેના હક પાછા આપો.’

શહેનશાહે પુછ્યું: ‘હંગેરીનું રાજ્યબંધારણ પાછું સ્થાપું તો હંગેરી મને લડાઈમાં મદદ કરશે?’

મેજ્યર પ્રજના આ મહાવીરનો જવાબ તેની નિડરતા અને દૃઢતા સૂચવે છે: તેણે એકજ શબ્દ ઉચ્ચાર્યો કે “નહિ.” સાદું કરી પોતાના દેશના હક પાછા મેળવવા તે તૈયાર નહતો. શહેનશાહ ખિન્નવદને ચૂપ બેસી રહ્યો, અને ડીક મહેલમાંથી ચાલ્યો ગયો.

પ્રશીયા સામેની લડાઈમાં ઓસ્ટ્રિયાને મદદ કરવા ફ્રાંસિસ જોસફે હંગેરિયન પ્રજાને છેલ્લીવાર આર્તસ્વરે અરજ કરી. પરંતુ તે વૃથા ગઈ. હીણું લાગે એવી જળરી હાર ઓસ્ટ્રિયાની થઈ.

સહ્તનતનો ખયાલ કરવા શું કરવું જોઈએ એ વિષે શહેનશાહે મંત્રીઓની સલાહ માંગી. પોનિલ્લી અને તેના સાથીઓએ જહાંગીરી ચલાવવાની સલાહ આપી. પરંતુ સલાહકારો કરતાં શહેનશાહ વધારે શાણો હતો. તેણે પોનિલ્લીને કાઢી મુક્યો, અને તેની જગ્યાએ પદ્મોબી બોરટની નીમણુંક કરી. હંગેરી સાથે સલાહ કરી લેવા બોરટને જરૂરની જણાઈ.

૧૮૬૬ ના નવેમ્બરની ૧૯ મી તારીખે હંગેરિયન પારલામેન્ટની બેઠક થઈ; શહેનશાહે પારલામેન્ટને ફરમાન મોકલાવ્યું. તેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે પારલામેન્ટની માગણી અને હકો ઉપર યોગ્ય ધ્યાન આપવા તેણે નિશ્ચય કર્યો છે. સાથે સાથે તેણે એમ પણ

સૂચ્યું હતું કે સસ્તનતના દરેક ભાગમાં જવાબદાર મંત્રી મંડળ અને જવાબદાર સરકાર સ્થાપવા તેનો વિચાર છે.

પરંતુ આ શાહી દરમાન ઉપર ડીકની નજર ઠહેમાઈ, અને તેના ઠહેમને લઈ પેસ્થમાં ખળભળાટ જન્મ્યો. ખળભળાટ ચાલુ હતો તે દરમાન ખોસ્ટ પેસ્થ દોડી ગયો અને પ્રજાના નેતાને ઘેર પહોંચ્યો. આ બે જણા પહેલીજવાર મળ્યા; અને ખોસ્ટનો ખ્યાલ રમત રમવાનો હશે તો પણ ડીક સાથે વાતચીત થયા પછી તેણે તે ખ્યાલ છોડી દીધો. તેને ડીક વજ જવા કઠણ મનનો અને અભેદ જણાયો. ખોસ્ટ ડીકને ખાતરી આપી કે હંગેરીનું બંધારણ ફરી ન સ્થપાય ત્યાં સુધી તે નીરાંતે નહિ બેસે; ડીકને ખોસ્ટના આમ કહેવાના હેતુ સર્વોત્તમ ન જણાયા, પરંતુ તે સાચા દીલથી વાત કરે છે એમ અને થયું. આ બે જણેએ ખોસ્ટના વિના કે લખ્યા વિના કરાર કર્યો. આ વખતે ખોસ્ટેડી વડો પ્રધાન હતો, અને ખોસ્ટ હંગેરીનું રાજ્યબંધારણ ફરી ચાલુ કરે તે પહેલાં તેને ખોસ્ટેડી સાથે લડવું પડ્યું, તેનો પરાજય કરવો પડ્યો. હંગેરીમાં જન્મેલ ખળભળાટનો લાભ ખોસ્ટેડી ન લઈ જાય એની સંભાળ ડીકે રાખી; પરંતુ તેમ કરતાં છતાં ડીકે પ્રજાનાં વલણને આડું વળવા ન દીધું. ડીક કુશળ રાજનીતિજ્ઞ હતો; તે જાણતો હતો કે ખોસ્ટની હાર થાય એ સંભવિત છે; એટલે તે ખોસ્ટ સાથે એકદમ સામેલ થઈ ન ગયો. પેસ્થમાં ખોસ્ટની મુલાકાત લીધા પછી તેની સાથે સીધો વ્યવહાર ન રાખવો પડે એમ તે વર્તતો, પરંતુ બીજાઓની મારફત આ બંને જણા એક બીજા સાથે સંબંધ રાખતા.

ફ્રાંસિસ બેસફને ૧૮૫૬ ના ડિસેમ્બરની ૧૫ મી તારીખે એનાયત કરવા એક નિવેદનપત્ર ડીકે લખ્યું. ડીકે હંગેરી વતી સિધેસિધુ આ પ્રમાણે કહી દીધું:

“ત્યાં સુધી હંગેરીની પારલામેંટે કરેલી માગણીઓ કબુલ રાખવામાં નહિ આવે અને હંગેરિયન પારલામેંટેને જવાબદાર

મંત્રીમંડળ સ્થાપવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી હંગેરીની પારલામેંટ આપ નામદારની સૂચનાઓ ઉપર ધ્યાન નહિ આપે. જે પ્રજા પાસેથી રાજ્યબંધારણને અનુસરતી સ્વતંત્રતા સહ લેવામાં આવી છે તે પ્રજા અને આપખુદી સત્તા વચ્ચે તોડ ન નીકળે.” ડીકના આ મક્કમ જવાબનાં પરિણામે શહેન-શાહે સખ્તાઈ અખત્યાર કરી. ૧૮૬૭ ની શરૂઆતમાં શહેન-શાહે ફરમાન કાઢી હંગેરિયનોને લશ્કરી તાલીમ ફરજિયાત લેવા હુકમ કર્યો. આખા હંગેરીમાં ક્રોધ અને વિરોધ જન્મ્યો, અને અડીભર એમ જણાવવા લાગ્યું કે અંડ જાગશે. ડીકે ધણી મહેનત કરી બાજુ હાથમાં રાખી. તેણે જોયું કે અણીનો વખત આવી પહોંચ્યો છે, પરંતુ રમતની છેલી ચાલો ચાલવાની હજી બાકી છે. તોફાન છતાં તેનું બોલવું સાંભળવામાં આવ્યું. ડીકની સૂચનાથી લશ્કરી નોકરી ફરજિયાત કરવાના શાહી ફરમાનના જવાબમાં પારલામેંટે શહેનશાહને કહેણું મોકલાવ્યું. આ કહેણું હંગેરીનાં છેલાં કહેણુંને નામે જાણીતું થયું છે. આ કહેણું પણ ડીકે જ ધક્યું હતું. તેમાં પારલામેંટ વતી બોલતા તેણે જણાવ્યું હતું: “અમારાં રાજ્યબંધારણની અવગણના કરી આપની આપખુદી સત્તાની મંજૂરીથી જે કંઈ ફરમાનો અને હુકમો નીકળ્યા હોય તે આપ નામદારે જેમ અને તેમ જાણી રદ કરવા જોઈએ અને આપ નામદારે અમને અમારૂં રાજ્યબંધારણ એમને એમ પાછું આપવું જોઈએ.” આચરલેંડમાં ૧૭૮૨ ની સાલમાં વોલ્ટિયરોએ બ્રિટિશ પ્રતિનિધિને દહતાથી ધડેલ નિવેદનપત્રો આપ્યાં હતાં એ આ પ્રસંગ યાદ દેવડાવે છે.

આ આખરનું કહેણું સહ જવા નીમવામાં આવેલ પ્રતિનિધિઓ વચ્ચેના ગયા અને શહેનશાહને નિવેદનપત્ર પહોંચાડ્યું. શહેન-શાહના જવાબથી તેઓ ચકિત થયા અને ખુશી થયા. જવાબદાર હંગેરિયન મંત્રીમંડળ બનાવવામાં નડતી મુશ્કેલીઓ ફર થાય કે તરત સરકારને લગતો કાયદો કાઢી નાખવા અને પોતાના બહાલા

હંગેરિયનોની બધી ઇચ્છાઓ કયુલ રાખવા મરજી બતાવી. હંગેરિયન પારલામેંટે જવાબદાર મંત્રીમંડળ સ્થાપવામાં નડતી મુશ્કેલીઓનો વિચાર કરવા ૬૭ જણાનું એક પંચ નીમ્યું હતું. આ પંચે આ બાબત શહેનશાહને જે કંઈ નિવેદન કરવા જેવું હતું તે કર્યું. જબરી માથાકૂટ કર્યા પછી શહેનશાહે ૧૮૬૭ ના ફેબ્રુઆરીની ૭ મી તારીખે કાઉંટ બોલક્રેડીને પ્રધાનપદ ઉપરથી ઉતારી મુક્યો અને તેની જગ્યાએ કાઉંટ બોસ્ટની નીમણુંક કરી. તેજ દિવસે તેણે ડીકને વાયના તેડાવ્યો અને શાહી મહેલમાં જે કંઈ માગવામાં આવ્યું હતું તે બધું આપવા શહેનશાહે પોતાના જૂના વિરોધીને વચન આપ્યું.

ચાર દહાડા રહી શહેનશાહે જુલિયસ એંડ્રાસિને વાયના બોલાવ્યો. આ એંડ્રાસિએ ૧૮૪૮ માં હંગેરીની સ્વતંત્રતા માટે લડત કરી હતી. તેને પકડી લાવનારને શહેનશાહે હજારો પાઉંડની બક્ષીસ આપવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી હતી. ૧૮૪૯ માં હાર થયા પછી એંડ્રાસિ ફ્રાંસ નાસી ગયો અને ત્યાં વર્ષો સુધી દેશવટો ભોગવતો રહ્યો અને રાજ્યદ્વારી કેદીઓને મારી બક્ષવામાં આવી સારે તે હંગેરી પાછો ગયો. શહેનશાહનો તાર મળતાં તે વાયના ગયો. હંગેરિયન પારલામેંટે જવાબદાર એવું હંગેરી માટે રાષ્ટ્રીય મંત્રીમંડળ ઉભું કરવા અને તેમાં વડા પ્રધાનનું પદ લેવા શહેનશાહે એંડ્રાસિને જણાવ્યું.

૧૮૬૭ના ફેબ્રુઆરીની ૧૮ મી તારીખે ‘અંતિમ કહેણું’ નો જવાબ સાંભળવા હંગેરિયન પારલામેંટ પેરથમાં ભેગી થઈ. આ જવાબ શાહી ફરમાનના ઘાટમાં હતો. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં સુધી હંગેરિયન પારલામેંટ ફરજિયાત લશ્કરી કાયદો અને બીજા અલખામણા કાયદાઓ પોતે કયુલ ન રાખે ત્યાં સુધી તે કાયદાઓનો અમલ નહિ થાય. આ ઉપરાંત, હંગેરીનું રાજ્ય બધારણ પાછું આપ્યું કરવાનું જણાવવામાં આવ્યું હતું. ફરમાનનું વાંચન થઈ રહ્યું કે પ્રતિનિધિઓએ હર્ષનાદ કર્યો; તેઓનો હર્ષ-

નાદ સાંભળતાં જ બહાર રસ્તે ભેગા થયેલ લોકોએ પણ હર્ષનાદ કર્યો અને તોપના અવાજ જોવી હર્ષગર્જનાથી આખું શહેર ધ્રુ-ધ્રુણી ઉઠ્યું. અઢાર વર્ષ લગણુ સતવણી સહન કરી જીલ્લિયસ એ ડ્રાસિ સ્વતંત્ર બનેલ હંગેરીનો વડો પ્રધાન થયો, અને તેને રસ્તા ઉપર જોતાંજ ‘મારો દેશ અમર રહો’ એ લેખ લોકોએ અનેકાનેક વાર કર્યો. રાત્રે બુડા-પેસ્થમાં રોશની કરવામાં આવી, અને હુતાશની પ્રગટાવવામાં આવી. બીજે દિવસે પેસ્થના નાગરિકોએ અને બીજા સ્થળના લોકોએ ઓસ્ટ્રિયાના વાવટાઓ અને ખાસ કરી સિંહ અને ગેંડા સાથે ચિતરવામાં આવેલ એ માથાના ગરુડના વાવટા ફાડી નાખ્યા, અને ‘લા મારસેલ’ નું અને પેટોરિનું રાષ્ટ્રીય ગીત ગાતાં ગાતાં રસ્તે વાવટાની હાળી કરવા લાગ્યા. ઉજવણીના અંગે મારે ધામધુમ થાય એવું લાગવાથી રાષ્ટ્રીય સરકારે ઢંઢેરો બહાર પાડ્યો, અને આ ઢંઢેરો નવી સરકારનો પહેલો જ હતો, કે ‘લોકોએ ઓસ્ટ્રિયન વાવટા ચીરવા નહિ; રાષ્ટ્રીય સરકારના અમલદારો પોતેજ તે કામ કરશે.’

હંગેરીયન પારલામેન્ટ વતી ડીક અને ઓસ્ટ્રિયનો વતી ઓસ્ટે કરારનામું કર્યું અને ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહે હંગેરીના રાજા તરીકે તે મંજૂર રાખ્યું. આ કરારનામામાં હંગેરી અને ઓસ્ટ્રિયાનો સંબંધ ચોક્કસ રીતે લખવામાં આવ્યો છે. તે પ્રમાણે, સંપૂર્ણ રીતે સંન્યવધારણને માન આપવા, હંગેરીની સીમા અને સ્વતંત્રતા અખંડિત રાખવા, હંગેરીયન પારલામેન્ટ બરખાસ્ત કરવામાં આવે તો એક વર્ષની અંદર નવી પારલામેન્ટ બોલાવવા, અને ઓસ્ટ્રિયા હંગેરીના સંયુક્ત લશ્કરમાં હંગેરીએ ફટલો ફાળો આપવો તેનો નિશ્ચય હંગેરી એકલાને કરવાનો હક કબુલ રાખવા રાજા બંધાયો. આ ઉપરાંત વાયનાની પારલામેન્ટની સત્તા હંગેરી ઉપર રહેતી બંધ થઇ અને ખાસ જણાવવામાં આવેલ પ્રસંગો સિવાય બીજા કોઇ પણ પ્રસંગે ઓસ્ટ્રિયા સાથે મસલત કર્યા વિના જિન અને સ્વતંત્ર દેશની પેઠે બીજા પ્રજાઓ

સાથે ડોલકરાર કરવા અને ગોઠવણ કરવા હંગેરી સ્વતંત્ર બન્યું. હંગેરીની રાષ્ટ્રીય સેના કાયમ રહી; આ સેના ઉભી કરવાનો અને નીભાવવાનો હક્ક હંગેરીને રહ્યો. હંગેરીના રાષ્ટ્રીય વાવટા આક્રુ રહ્યા; હંગેરી પોતાની સરહદમાં સર્વોપરી બન્યું; હંગેરીની ટંકશાળ અને ભાષા કાયમ રહી. અને સરકારી ખાતાઓમાં ન્યાયાદાલતોમાં અને રાજ્યના ખરીતામાં હંગેરિયન ભાષાજ કાયદાસર મનાવવાનું હતું.

હંગેરીમાં બધાને આ કરારનામું સંતોષકારક ન જણાયું. પ્રજાસત્તાક સત્તા સ્થાપવા ઇચ્છનારાઓ એમ માનતા કે ઓસ્ટ્રિયા સાથે યત્નિયત સંબંધ રહેવાથી હંગેરી પ્રજાજ નહિ અને પરંતુ નબળું પડશે. પેસ્થમાં ફ્રાંસિસ જોસફના રાજ્યાભિષેક ટાણે આવેલો વિચાર ધરાવનારા તેર પ્રતિનિધિઓએ રાજ્યાભિષેકની ક્રિયામાં ભાગ ન લીધો. પરંતુ તેઓએ છુટે મ્હોંએ અને ખુલ્લા દિલથી કબુલ કર્યું કે ડીકે હંગેરી માટે સરસ કામ કર્યું છે, અને આ પ્રસંગે ફ્રાંસિસ જોસફ સામે ડોલપણ જાતનો અણુગમે બતાવવાના વિચાર ઉપર ધ્યાનજ ન આવ્યું.

ફ્રાંસિસ જોસફ કુશળ પુરુષ હતો; આ અંતિમ પક્ષનું વલણ તેણે સમજી લીધું. તેણે ઢંઢેરો કાઢ્યો અને તેને લીધે તેના રાજદ્વારી વિરોધીઓ તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. આ ઢંઢેરાની રૂએ ઓસ્ટ્રિયન સમ્રાટ સામે થવા માટે કરવામાં આવેલ દંડ અને પ્રતિબંધ દૂર થઈ ગયા, અને બધા દેશવટો ભોગવતાં હંગેરિયનોને સ્વદેશે પુનઃ મેળવેલી સ્વતંત્રતામાં ભાગ લેવા સ્વદેશ પાછા ફરવા છુટ આપવામાં આવી. આ ઢંઢેરામાં ફ્રાંસિસ જોસફે પોતાના વિરોધીઓની લાગણી દુભાય એવો એક પણ શબ્દ વાપર્યો નહતો. તેણે આ ઢંઢેરાને ક્ષમાપત્રનું નામ સરખું નહોતું આપ્યું. તેણે આ પ્રમાણે લખ્યું હતું: ‘મારી હંગેરિયન પ્રજામાંથી જોએને રાજદ્વારી કારણસર આજ દિન સુધી શિક્ષા વેઠવી પડી છે તેઓની શિક્ષા તથા તેઓ ઉપર બજાવવામાં આવેલ હુકમો હું, ફ્રાંસિસ જોસફ

૨૬ કઈ છું, અને જાપ્ત કરવામાં આવેલી જમીન અને વસુલ કરવામાં આવેલ દંડ હું પાછા વાળું છું. દેશવટો ભોગવતાં હંગેરિયનોને આ ઢંઢેરો માયાળુ લાગ્યો; પરંતુ કેટલાકાએ ઢંઢેરાનો લાભ લેવા ના પાડી. પેસ્થમાં ફ્રાંસિસ જોસફને એકલાખ “ડ્યુકેડ”ની બેઠ કરવામાં આવી હતી તેનો ઉપયોગ હંગેરીની સ્વાતંત્રતાની લડતમાં માર્યા ગયેલા હંગેરિયનોની વિધવા અને બાળકોને મારે કરવાનું રાજ્યએ જાહેર કર્યું. આ કાર્યથી રાજ્યની લોકપ્રિયતા વધી.

હંગેરીનાં રાજ્યબંધારણનું રક્ષણ કરતાં હંગેરિયનોનું રક્ત રેડાણું અને તેઓનો પ્રયત્ન કચડી નાખવામાં આવ્યો. આ પ્રસંગ બન્યા પછી ૧૮ વર્ષ રહી, ૧૮૬૭ ના જુન માસની ૮ મી તારીખે ફ્રાંસિસ જોસફ પેસ્થમાં હંગેરીનું ૧૮૪૮ ની સાલનું રાજ્યબંધારણ ફરી સ્થાપવાની ક્રિયા કરવાનો હતો, અને તેજ દિવસે હંગેરીના રાજ્ય તરીકે પ્રાણુના ભોજે તે રાજ્યબંધારણનું રક્ષણ કરવાના સોગંદ આવ્યાનો હતો.

ત્રણ વર્ષો પછી ૧૮૬૭ પેસ્થમાં અને આખા હંગેરીમાં ખુશાલી અને ઉજવણી ચોંટી રહી, અને પછી હંગેરિયનોએ ખરા દિલથી અને જોમથી કામ કરવું શરૂ કર્યું. પરંતુ ડીક ખુશાલીમાં કે ઉજવણીમાં ભાગ ન લીધો. હંગેરીની પારલામેન્ટના પ્રજાસત્તાક સત્તામાં માનનારા અને રાજસત્તામાં માનનારા, બંધાએ દરાવ કર્યો કે ડીક હંગેરીના સંરક્ષકનો પાઠ ભજવવો, અને ફ્રાંસિસ જોસફને તાજ પહેરાવવો. ડીક તેમ કરવા ના પાડી. ફ્રાંસિસ જોસફે એડ્રાસિને આતુરતાથી પુછ્યું: ‘ડીકની હું કઈ રીતે તારીફ કરું?’ એડ્રાસિએ કહ્યું: ‘નામદાર, આપની પાસે આપવા ધન છે, ઇશ્કાઓ છે, પદવીઓ છે, પદકો છે. આપ આમાંથી કોઈ એકથી કે બધાથી બીજાં માણસોની તારીફ કરી શકો એમ છો. પરંતુ આપ આથી ડીકની પ્રશંસા નહિ કરી શકો.’ એટલે રાજ્યએ હીરાથી મટેલ એકઠામાં ગોડવેલ પોતાની અને રાણીની છબી ડીકને મોકલાવી.

ડીકે તે સ્વીકારવા ના કહી. પરંતુ પોતાના અત્યાર સમયનું
 વિરોધી માટે ઉપજેલી કૃતમતા અને સન્માન પોતે કમી રીતે ન
 દર્શાવવા શકે એ જણાવવા રાજાએ ડીકને ખૂબ કહ્યું, એટ
 ડીકે જણાવ્યું: “નામદાર, મારું સરણ થાય તારે આપના
 કહેજો કે ફ્રાંસિસ ડીક પ્રમાણિક પુરુષ હતો.”
